

УДК 811.111'38:22(045)

**ЕКОКОНЦЕПТ ШЛЯХ ДО ВІРИ
В АНГЛОМОВНІЙ КНИЗІ БУТТЯ:
НАРАТИВНИЙ АСПЕКТ**

О.О. Жихарева, канд. філол. наук (Київ)

Статтю присвячено встановленню особливостей реалізації екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ в англomовному біблійному дискурсі книги Буття в контексті екології стосунків людини і Бога. Екоконцепт ШЛЯХ ДО ВІРИ розглядається у статті як кластерне утворення, представлене у концептуальному просторі біблійного дискурсу концептами-складниками: ШЛЯХ, ВИПРОБУВАННЯ та ВІРА, експлікованих відповідними концептуальними дескрипторами РУХ ШЛЯХОМ, ОБРЕТІННЯ ВІРИ та ПОДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ в оповідній послідовності подій як етапів проходження шляху.

Ключові слова: біблійний дискурс, екоконцепт, кластерний концепт, концептуальні дескриптори, наративні події, шлях до віри.

Жихарева Е.А. Экоконцепт ПУТЬ К ВЕРЕ в англоязычной книге Бытие: нарративный аспект. Статья посвящена установлению особенностей реализации экоконцепта ПУТЬ К ВЕРЕ в англоязычном библейском дискурсе книги Бытие в контексте экологии отношений человека и Бога. Экоконцепт ПУТЬ К ВЕРЕ рассматривается в статье как кластерное образование, представленное в концептуальном пространстве библейского дискурса концептами-составляющими: ПУТЬ, ИСПЫТАНИЕ и ВЕРА, эксплицированными соответствующими концептуальными дескрипторами ДВИЖЕНИЕ ПО ПУТИ, ОБРЕТЕНИЕ ВЕРЫ и ПРЕОДОЛЕНИЕ ИСПЫТАНИЙ в повествовательной последовательности событий как этапов прохождения пути.

Ключевые слова: библейский дискурс, экоконцепт, кластерный концепт, концептуальные дескрипторы, нарративные события, путь к вере.

Zhykhareva O.O. The ecoconcept PATH TO FAITH in English Genesis: A narrative perspective. This paper focuses on the specificity of the PATH TO FAITH ecoconcept manifestation in English biblical discourse of Genesis in the context of "people and God" ecology of relations. Structurally, the ecoconcept PATH TO FAITH is viewed as a composite cluster represented in the conceptual space of biblical discourse by such concept components as: PATH, TRIAL and FAITH, actualized in the narrative sequence of events as the path stages through the concept descriptors MOVEMENT ALONG THE PATH, FINDING FAITH, and OVERCOMING TRIALS.

Key words: biblical discourse, ecoconcept, cluster concept, conceptual descriptors, narrative events, path to faith.

Когнітивно-дискурсивна парадигма сучасного мовознавства спрямована, серед іншого, на дослідження концепту як ментальної структури свідомості у контексті забезпечення мовленнєвої діяльності людини (Л.І. Белехова, О.Л. Бессонова, С.А. Жаботинська, О.І. Морозова, А.М. Приходько та інші). Це пояснює ключову позицію концепту як об'єкта аналізу у термінах різних лінгвістичних підходів: онтологічного (М.М. Болдирев, С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, R. Langacker, G. Lakoff), логіко-семантичного (Н.Д. Арутюнова, О.Л. Бес-

сонова), лінгвопоестологічного (Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, В.Г. Ніконова, М. Freeman), дискурсивного (А.П. Мартинюк, О.І. Морозова, М.В. Нікітін, І.С. Шевченко) тощо.

Концепти ВІРА та ШЛЯХ були об'єктом лінгвістичного аналізу в різних типах дискурсу. Так, концепт ВІРА, поряд з концептом БОГ, розглядалися у контексті релігійного дискурсу [7; 8], у тому числі християнського [6], православного і протестантського [1], зокрема у зіставленні з концептом НЕВІРА [13], в аспекті національної специфіки його

вербалізації [14]. Концепт ШЛЯХ вивчався в лінгвокогнітивному та етнолінгвістичному ракурсах [10], як концепт-міфологема [9] та біблійна метафора [3] в різних мовних картинах світу, зокрема російській та українській [4; 11]. В українській культурі концепт ШЛЯХ лежить у площині “людина – простір”. Шлях – як частина природного простору “виводить людину за його межі, у простір новий, безмежний, небезпечний” [11, с. 17–18].

Звідси, актуальність цієї статті визначається необхідністю більш детального дослідження екоконцептів за їх актуалізації у різних типах дискурсу, у тому числі біблійному, що спрямовується сучасною тенденцією мовознавства до концепту як об’єкту лінгвістичного аналізу. Зважаючи на те, що дослідницький акцент у сфері когнітології “зміщується від аналізу одиничних концептів до розгляду концептуальних опозицій, гештальтних або складно структурованих концептів, а також систем концептів” [5, с. 113], на перший план виходять складні концепти, такі як ШЛЯХ ДО ВІРИ. Подібні концепти тлумачаться як кластерні [там само, с. 113], оскільки не мають однослівного імені і актуалізуються за допомогою своїх складників – тут концептів-складників ШЛЯХ, ВІРА та ВИПРОБУВАННЯ, унаочнюючи певні ознаки базового концепту, актуалізованого в повістванні в комбінації відповідних концептуальних дескрипторів – *ПУХ ШЛЯХОМ, ОБРЕТІННЯ ВІРИ та ПОДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ*. Вони сприймаються “як певна ментальна єдність, в імені якої деякі концептуальні ознаки експлікуються, у той час як інші залишаються імплікованими” [2, с. 58].

В англomовному біблійному дискурсі перші два концептуальні складники експліковані в імені зазначеного цілісного концепту, виокремлення якого, з одного боку, мотивується специфікою біблійного дискурсу, спрямованого на підтвердження істинності віри в Бога, а з іншого, специфікою концепту ШЛЯХ / РАТН, яка полягає у його властивості метафорично відтворювати у біблійних текстах “образ дій людини і її моральні норми поведінки” [12, с. 958] у термінах правильно обраного шляху через подолання перешкод. Тому екоконцепт ШЛЯХ ДО ВІРИ в аналізованих біблійних нараціях специфікується і набуває вигляду: ШЛЯХ

ДО ВІРИ ЧЕРЕЗ ВИПРОБУВАННЯ. Таким чином, шлях до віри передбачає осягнення Бога на життєвому шляху завдяки низці випробувань і належить до концептотеми «людина і Бог». *Концептотема* є системною одиницею біблійного повіствання, де відтворюється динамічний розвиток екоконцептів в певних біблійних ситуаціях, нараціях, окремих оповідних подіях, підтверджуючи наявність екологічної складової у структурі Біблії. *Екоконцепт* у нашому дослідженні визначається як ментальна одиниця, яка за допомогою певних концептуальних дескрипторів відображає екологічну складову концептотеми, виражаючись у дискурсі вербально. *Концептуальні дескриптори* – схемні поширювачі екоконцепту, за допомогою яких конкретна концептотема втілюється у біблійному повістванні.

Мета статті – встановити особливості актуалізації екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ в англomовному біблійному дискурсі. Поставлена мета зумовлює необхідність розв’язання таких завдань: 1) розкрити зміст екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ; 2) з’ясувати специфіку формування екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ в англійській мові; 3) виявити складники смислової структури екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ в англomовній книзі Буття. Об’єктом дослідження слугує екоконцепт ШЛЯХ ДО ВІРИ в англomовній книзі Буття, а предметом – його актуалізація у повістванні про Авраама (Аврама). Матеріалом дослідження слугує англomовна авторизована версія Біблії короля Якова [18].

Повіствання про Авраама (Аврама), де розкривається зміст екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ, структурно побудоване як подорож головного героя на пошуки обіцяної землі у книзі Буття, якого спрямовує Бог, і складається з одинадцяти глав (Гл. 12–22) [18], має завершену динамічну нарративну організацію, де простежуємо декілька тематичних ліній, які складають один сюжет, в якому розгортається екоконцепт ШЛЯХ ДО ВІРИ.

Зазначений екоконцепт марковано у тексті топонімічними назвами міст (Haran, Sichern, Sodom, Gomorrah тощо), країн (Canaan, Egypt), гори (Moriah), діброви (Moreh), які вказують на перебування персонажа в тому чи іншому місці. Змістовно кожен етап шляху структурується подіями з жит-

тя головного героя у його пошуку здійснення обіцянок, окреслених Богом на початку повістуння. Ці події пов'язані: 1) з шляхом до обіцяної Богом землі (*unto a land that I will shew thee*); 2) з очікуванням щодо народження нащадків (*will make of thee a great nation; make thy name great; thee shall all families of the earth be blessed*) та 3) з Божим благословенням Авраама і через нього народу Божого (*will bless thee; thou shalt be a blessing*). Тема зазначених обіцянок розкривається поступово. Тематичною домінантою цього фрагменту є мотив благословення: «благословляться в тобі всі племена землі» (*in thee all familieth of the earth be blessed*). Авраам повинен був бути зразком для усіх інших народів як їх родоначальник, на що також вказує сема 'спільний прабатько, засновник роду' ('*common ancestor, common progenitor*') у лексемі *family* (сім'я), що тлумачиться як група людей, що походить від спільного прабатька (*a group descended from a common ancestor* [16]) чи як множина осіб, які вважаються нащадками засновника роду (*all those persons considered as descendants of a common progenitor* [17]).

Отже, ШЛЯХ ДО ВІРИ, актуалізований у цьому повістунні, розкриває концепт-складник ШЛЯХ через такі оповідні етапи: "початок шляху", "обрання шляху" і "мета шляху". Бог обирає Авраама (таким було ім'я Авраама до того, як Бог склав із ним заповіт) для виконання обіцянок, які були зазначені вище. Головний герой повинен був вийти зі свого дому у місті Харан, що маркує початок шляху, і увійти до землі Ханаан, на що вказують дієслова руху: *departed, departed out of, had gotten in, went forth to go into, came, passed through, journeyed, going on* – у детальному описі цієї подорожі: "4. *So Abram departed, as the LORD had spoken unto him; and Lot went with him: and Abram was seventy and five years old when he departed out of Haran. 5. ... they had gotten in Haran; and they went forth to go into the land of Canaan; and into the land of Canaan they came. 6. And Abram passed through the land unto the place of Sichem, unto the plain of Moreh*" (Gen 12: 4–6), і далі "*And Abram journeyed, going on still toward the south*" (Gen 12: 9). У наведених фрагментах вбачаємо реалізацію концептуальної схеми: ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ПОСЛУХ. Авраам без будь-

яких заперечень, покійно вийшов зі своєї землі (*Get thee out of thy country*), пішов від родини і батька свого (*from thy kindred, and from thy father's house*), узяв свою дружину (*Abram took Sarai his wife*), племінника (*Lot his brother's son*) і усе, що надбав (*all their substance that they had gathered*), а прибувши до краю, про який казав Господь, на знак подяки (*called upon the name of the LORD*) збудував жертовника (*there builded he an altar unto the LORD*). Таким чином, виповнилася перша обіцянка Господа – надання Авраму землі (*Unto thy seed will I give this land*).

Безперечно, що шлях – це процес, і найчастіше рухатися доводиться через перепони, які необхідно подолати. Тому продовження повістуння регулює концептуальний дескриптор (ПО)ДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ, який актуалізується в концепт-складнику ВИПРОБУВАННЯ через такі події: "голод", "обман", "непорозуміння між пастухами", "народження Ізмаїла", "гостинність".

Аврам через випробування голодом повинен був піти до Єгипту, щоб там перечекаати, поки закінчиться голод: "*And there was a famine in the land: and Abram went down into Egypt to sojourn there*" (Gen 12: 10). Тут йому, щоб запобігти власної смерті, довелося віддати дружину до дому фараона (*the woman was taken into Pharaoh's house*), видавши її за свою сестру і, таким чином, відступивши від Божого веління (народження нащадків): "12. *Therefore it shall come to pass, when the Egyptians shall see thee, that they shall say, This is his wife: and they will kill me, but they will save thee alive. 13. Say, I pray thee, thou art my sister: that it may be well with me for thy sake; and my soul shall live because of thee*" (Gen 12: 12–13). Тому, щоб захистити Авраама, Господь вразив фараона великими виразками: "*And the LORD plagued Pharaoh and his house with great plagues because of Sarai Abram's wife*" (Gen 12: 17), що дозволило визволити його дружину Сару. Подорожуючи далі на південь і оселившись у місті Герар краю Ханаанського, де царював цар Авімелех, Авраам вдруге виставляє Сару своєю сестрою: "*And Abraham said of Sarah his wife, She is my sister: and Abimelech king of Gerar sent, and took Sarah*" (Gen 20: 2), щоб самому не постраждати від людей того краю: "*they will slay me for my wife's*

sake” (Gen 20: 11). Його обман навів гріх на царство Авімелеха: “*What hast thou done unto us? and what have I offended thee, that thou hast brought on me and on my kingdom a great sin?*” (Gen 20: 9) і знову не обійшлося без втручання Господа, інакше б не виконалося Його благословення. Звідси висновок про те, що ОБМАН Є ГРІХОВОЮ ПЕРЕШКОДОЮ на шляху Аврама, що завадило здійсненню Божого благословення.

Водночас, пізніше, у низці суперечок Аврам (Авраам) декілька разів поспіль вчинив справедливо. Першого разу він передав право вибору Лоту, відмовившись від сварки між ними, на що вказують вислови: “*Let there be no strife*” (Gen 13: 8), “*if thou wilt take the left hand, then I will go to the right; or if thou depart to the right hand, then I will go to the left*” (Gen 13: 9). Іншого разу, склав угоду з Авімелехом стосовно суперечок щодо криниці, яку відняли раби Авімелеха: “*And Abraham took sheep and oxen, and gave them unto Abimelech; and both of them made a covenant*” (Gen 21: 27), і посадив гай на подяку Богові “*And Abraham planted a grove in Beersheba, and called there on the name of the LORD, the everlasting God*” (Gen 21: 33). Таким чином, Авраам знову відкрився Богові.

Випробовуючи Аврама, Господь увесь час відкладав свою обіцянку про народження у нього сина, через якого мав далі множитися обраний Богом народ ізраїльський. Звісно, це відбивалося на емоційному стані Аврама, який почував себе пригніченим, впадаючи у відчай і сумніви, наприклад: “*Fear not, Abram*” (Gen 15: 1), “*And Abram said, Lord GOD, what wilt thou give me, seeing I go childless?*” (Gen 15: 2), “*thou hast given no seed*” (Gen 15:3). Проте весь цей час Господь зміцнював Аврама як надійний щит (*shield*) і винагорода (*reward*): “*I am thy shield, and thy exceeding great reward*” (Gen 15: 1). При цьому Господь постійно підтверджував свою обіцянку про те, що потомство Аврама буде таким численним, як зорі на небі: “*4. he that shall come forth out of thine own bowels shall be thine heir 5. And he brought him forth abroad, and said, Look now toward heaven, and tell the stars, if thou be able to number them: and he said unto him, So shall thy seed be*” (Gen 15: 4–5), і тому необхідно мати витримку і чекати. Аврам повірив у Господа

і його замисел, що прирівнювалося до праведності: “*And he believed in the LORD; and he counted it to him for righteousness*” (Gen 15: 6), тобто “Бог поставив тоді Аврама на шлях віри” [15].

Наступна подія на шляху Аврама до віри, пов’язана з “народженням Ізмаїла”, виражає його недовіру Богові і, відповідно, непослух. Прислухавшись до голосу дружини “*And Abram hearkened to the voice of Sarai*” (Gen 16:2), а не Бога, Аврам обрав інший шлях ніж очікування – він пішов до невіллиці, яка народила йому сина. “Невірність в особистому житті Аврама і Сарі вилилася в їх потомстві у страшні братовбивчі конфлікти. Два споріднені народи: ізмаїльтяни й ізраїльтяни завжди ворогували між собою” [15]. Отже, концептуальний дескриптор (ПО)ДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ набуває у цьому контексті ознак вибору і невірності.

Свою відданість Господу Авраам підтверджує, коли виявляє гостинність до Янголів, які прийшли засвідчити, що через рік у Сарі народиться довгоочікувана дитина “*I will certainly return unto thee according to the time of life; and, lo, Sarah thy wife shall have a son*” (Gen 18: 10) як виконання Божої обіцянки щодо нащадків Авраама. Про це свідчить його поведінка: вибіг їх зустріти (*he ran to meet them*), вклонився їм (*bowed himself toward the ground*), попросив їх залишитися на знак їх милості (*if now I have found favour in thy sight, pass not away*), приніс води для поливання ніг і запросив відпочити (*wash your feet, and rest yourselves under the tree*), дав шматок хліба, щоб підтримати їх (*And I will fetch a morsel of bread, and comfort ye your hearts*). “Це була зустріч істинної віри з Богом. Божа присутність у домі Авраама ознаменувалася обіцянкою про народження сина” [15]. Отже, концептуальний дескриптор (ПО)ДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ набуває у цьому контексті ознак поваги та вірності.

Одною з важливих подій на шляху було встановлення заповіту Господа з Аврамом: про забезпечення землею “*the LORD made a covenant with Abram, saying, Unto thy seed have I given this land*” (Gen 15: 18) і про нащадків “*And I will make my covenant between me and thee, and will multiply thee exceedingly*” (Gen 17: 2), “*As for me, behold, my covenant is with thee, and thou shalt be a father*

of many nations” (Gen 17: 4). Для здійснення цих обіцянок Авраму треба було бути бездоганим (*be thou perfect*): “I am the Almighty God; walk before me, and be thou perfect” (Gen 17: 1). Як доказ, він змінює ім’я Аврам на Авраам, що означає батько багатьох народів (*a father of many nations*): “Neither shall thy name any more be called Abram, but thy name shall be Abraham; for a father of many nations have I made thee” (Gen 17: 5). За допомогою повтору словосполучень *exceeding fruitful* (дуже плідний) та *make nations* (творити народи) знову підтверджується, що Господь додержується своїх обіцянок: “6. And I will make thee exceeding fruitful, and I will make nations of thee, and kings shall come out of thee. 7. And I will establish my covenant between me and thee and thy seed after thee in their generations for an everlasting covenant, to be a God unto thee, and to thy seed after thee” (Gen 17: 6–7), тому вимагає і від Авраама дотримуватися заповіту: “9. And God said unto Abraham, Thou shalt keep my covenant therefore, thou, and thy seed after thee in their generations. 10. This is my covenant, which ye shall keep, between me and you and thy seed after thee” (Gen 17: 9–10), оскільки через його помилки здійснення благословення постійно відкладається. Отже, концептуальний дескриптор (ПО)ДОЛАННЯ ВИПРОБУВАНЬ висвітлює у цьому контексті ознаки дотримання, виконання заповіту, покірності Господу і підтвердження благословення.

Актуалізований у біблійному дискурсі концепт-складник ВИПРОБУВАННЯ завдяки зазначеним оповідним подіям набуває імплікацій терпіння, очікування, вірності, що дозволяє вивести такі концептуальні схеми, які розкривають ключовий екоконцепт ШЛЯХ ДО ВІРИ: ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ПРАВЕДНІСТЬ, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ТЕРПІННЯ, ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ДОЛАННЯ ТРУДНОЦІВ та ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ВИБІР, асоціюючи його з випробуваннями, як це зазначається й у книзі Буття: “And it came to pass after these things, that God did tempt Abraham” (Gen 22: 1).

Концепт ВІРА як складник екоконцепту ШЛЯХ ДО ВІРИ актуалізується завдяки концептуальному дескриптору ОБРЕТІННЯ ВІРИ у кульмінаційній оповідній події “жертвоприношення

сина”. Для виконання слова Бога про жертвоприношення одинака Ісаака (*Take now thy son, thine only son Isaac, offer him for a burnt offering*) Аврааму необхідно було знову пройти певний шлях, щоб виконати слово Боже і довести свою віру – йти до гори, куди Авраам із сином йшли три дні, де повинно було відбутися жертвоприношення. Рух цим шляхом маркують дієслова руху: *get into, went unto, go yonder, come again, went, came to* – у виразах: *get thee into the land of Moriah; went unto the place of which God had told him; I and the lad will go yonder and worship, and come again to you; they went both of them together; they came to the place which God had told him of*.

Авраам, підкорюючись Богові, виконав усе необхідне для жертвоприношення: узяв сина, дрова для всеспалення (*a burnt offering*) і ножа, запалив вогонь, але для цього ритуалу бракувало жертви. На питання Ісаака про ягня на спалення “Behold the fire and the wood: but where is the lamb for a burnt offering?” (Gen 22: 7), Авраам відповів, що Господь сам вибере собі ягня: “God will provide himself a lamb for a burnt offering” (Gen 22: 8). Таким чином, цим висловом імплікується, що Авраам повністю віддався Богу, повіривши Йому. І в той момент, коли він був готовий виконати Божу волю, тобто принести у жертву власного сина: “And Abraham stretched forth his hand, and took the knife to slay his son” (Gen 22:10), з’явився Янгол, який зупинив його. Слова Янгола (*fearest God – боїшся Бога, not withheld thy son – не пожалів свого сина, thine only son – твого єдиного сина*) підтвердили віру Авраама, який був готовий пожертвувати своєю єдиною цінністю – єдиним сином: “And he said, Lay not thine hand upon the lad, neither do thou any thing unto him: for now I know that thou fearest God, seeing thou hast not withheld thy son, thine only son from me” (Gen 22: 12).

Бог не бажав смерті Ісаака, крім того, через нього повинна була виконатися обіцянка щодо розмноження нащадків, тому замість нього надав овна, якого Авраам побачив у гущавині: “And Abraham lifted up his eyes, and looked, and behold behind him a ram caught in a thicket by his horns: and Abraham went and took the ram, and offered him up for a burnt offering in the stead of his son”

(Gen 22: 13). Отже, концептуальний дескриптор **ОБРЕТІННЯ ВІРИ** набуває у цьому контексті ознак виконання слова Божого, покірності Господу, а стрижневою стає концептуальна схема **ОБРЕТІННЯ ВІРИ Є ЖЕРТВА**.

Для того, щоб пройти шлях до віри, Аврааму необхідно було дотримуватися слова Божого (*thou hast obeyed my voice*), прямувати дорогою праведності, оскільки таким є Господь, який виконує свої благословення, це підкреслюється повторами благословень у завершенні оповідної події “*жертвоприношення сина*”: “16. *And said, By myself have I sworn, saith the LORD, for because thou hast done this thing, and hast not withheld thy son, thine only son: 17. That in blessing I will bless thee, and in multiplying I will multiply thy seed as the stars of the heaven, and as the sand which is upon the sea shore; and thy seed shall possess the gate of his enemies; 18. And in thy seed shall all the nations of the earth be blessed; because thou hast obeyed my voice*” (Gen 22: 16–18). Божа клятва (*By myself have I sworn*), що благословення відтвориться через віру у нащадках Авраама, акцентується гіперболічними образними порівняннями (*multiply thy seed as the stars of the heaven* – розмножу потомство твоє, немов зірки небесні, *as the sand which is upon the sea shore* – немов пісок на березі моря, *thy seed shall all the nations of the earth be blessed* – поблагословляться усі народи землі через твоє сім’я). “Вчинок Авраама слугував йому благословенням. Бог із клятвою проголосив Свою обіцянку, що стосувалася не тільки самого Авраама, а і його семені, в якому отримають благословення усі народи землі” [15].

Зміцнення віри, якої вимагав Господь, відбито у концептуальних схемах: **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ЗДІЙСНЕННЯ СЛОВА БОЖОГО**, **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ВИКОНАННЯ СЛОВА БОЖОГО**, **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є БЛАГОСЛОВЕННЯ БОЖЕ**.

Отже, концепт **ШЛЯХ ДО ВІРИ** узагальнює циклічний процес, протягом якого людина то піднімається нагору, ідучи шляхом віри, то щоразу, роблячи помилку, спускається униз, залишаючи шлях віри, щоб виправитись і знову довіритись Богу. Основний мотив розповіді – “зустріч Бога з людиною”, де повісткування “будується більшою мірою на розмовах Бога з Авраамом, ніж на простому

викладенні ходу подій” [12, с. 25–26]. Тому під час аналізу мовних засобів позначення випробування, описаного у досліджуваному повістванні, були висвітлені певні моральні норми поведінки людини, якими вказувалося на те, яким шляхом варто йти і чи правильно він був обраний, щоб виконалися Божі благословення.

Наративний аспект актуалізації концепту **ШЛЯХ ДО ВІРИ** в англomовному біблійному дискурсі висвітлює динамічний, поетапний характер його відтворення в книзі Буття. Дискурсивне втілення досліджуваного екоконцепту через його концептуальні складники (**ШЛЯХ**, **ВИПРОБУВАННЯ**, **ВІРА**), деталізовані певними наративними подіями та позначені відповідними концептуальними дескрипторами, має завершений характер і відповідає етапам проходження шляху (“*обрання шляху*”, “*початок шляху*” і “*мета шляху*”, “*голод*”, “*обман*”, “*гостинність*”, “*непорозуміння між пастухами*”, “*народження Ізмаїла*”, “*жертвоприношення сина*”). Простежується тенденція розгортання та інтеграції низки концептуальних схем, поєднаних ключовим екоконцептом **ШЛЯХ ДО ВІРИ**: **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ПОСЛУХ**, **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ПРАВЕДНІСТЬ**, **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ТЕРПІННЯ**, **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ДОЛАННЯ ТРУДНОЩІВ**, **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ВИБІР**, **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ВИКОНАННЯ СЛОВА БОЖОГО**, які на завершення повісткування актуалізуються схемами **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є ЗДІЙСНЕННЯ СЛОВА БОЖОГО**, **ШЛЯХ ДО ВІРИ Є БЛАГОСЛОВЕННЯ БОЖЕ**.

Перспективним у межах розглянутої проблематики видається дослідження реалізації в англomовному біблійному дискурсі екоконцепту **ШЛЯХ ДО ПРАВЕДНОСТІ**.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балашова Е.Ю. Семантико-когнитивный анализ средств концентрированной апелляции к концепту *ВЕРА / FAITH* / Е.Ю. Балашова // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика. – 2010. – Вып. 2. – Том 10. – С. 39–42.
2. Воробйова О.П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки / О.П. Воробйова // Вісник КНЛУ. Серія “Філологія”. – 2011. – Том 14, № 2. – С. 53–64.
3. Дубровська І.Б. Метафоризація концепта «життя» у Псалмах / І.Б. Дубровська //

- Науковий вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: Лінгвістика. – 2005. – Вип. 2. – С. 352–355. 4. Дрыга С.Г. Концепт «ПУТЬ» в русской языковой картине мира : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / С.Г. Дрыга. – Ставрополь, 2010. – 23 с. 5. Изотова Н.П. Репрезентация кластерного концепту ШЛЯХ ДО СЛАВИ кризь призму взаємодії його складників (на матеріалі англійської біографічної прози ХХ століття) / Н.П. Изотова // Вісник ЖДУ імені Івана Франка. – 2010. – Вип. 51. – С. 113–117. 6. Казнина Е.Б. Концепт *ВЕРА* в диалогическом христианском дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Елена Борисовна Казнина. – Москва, 2004. – 249 с. 7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с. 8. Кислянская Е.А. Структурно-семантические особенности универсальных концептов в англоязычном религиозном дискурсе (на материале текста Библии) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Евгения Анатольевна Кислянская. – Тула, 2010. – 190 с. 9. Колесник О.С. Lingual representation of the mythic concept WAY / О.С. Колесник // Вісник Луган. нац. ун-ту імені Т.Г. Шевченка. – 2014. – Вип. 3 (286). – С. 81–89. 10. Пальчевська О.С. Концепт ШЛЯХ в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О.С. Пальчевська. – Донецьк, 2006. – 20 с. 11. Радзієвська Т.В. Концепт шляху в українській мові: поєднання ідей простору і руху / Т.В. Радзієвська // Мовознавство. – 1997. – № 4/5. – С. 17–26. 12. Словарь библейских образов / Л. Райкен, Дж. Уилхойт, Т. Лонгман. – СПб. : Библия для всех, 2008. – 1423 с. 13. Талапова Т.А. Концепт «ВЕРА/НЕВЕРИЕ» в русской языковой картине мира : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Т.А. Талапова. – Абакан, 2009. – 22 с. 14. Тимошевская Т.А. Национально-культурные особенности функционирования концепта «ВЕРА» (на материале русского и английского языков) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Т.А. Тимошевская. – Ставрополь, 2012. – 29 с. 15. Шмидт Б.Я. Книга веры [Електронний ресурс] / Б.Я. Шмидт. – Режим доступу : <http://www.blagovestnik.org/books/00024.htm#a01> 16. Collins English Dictionary. Complete and Unabridged [Electronic resource]. – Glasgow : HarperCollins Publishers, 2003. – Mode of access : <http://www.thefreedictionary.com> 17. Random House Kernerman Webster’s College Dictionary [Electronic resource]. – New York : Random House, 2010. – Mode of access : <http://www.thefreedictionary.com> 18. The Holy Bible. King James Version. – N.Y. : Ivy Books, 1991. – 1112 p.

АРГУМЕНТАЦІЯ У СВІТЛІ КОГНІТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ (на матеріалі німецького аргументативного дискурсу)

І.І. Пірог, канд. філол. наук (Харків)

У статті досліджено лінгвокогнітивні механізми конструювання аргументації у німецькомовному дискурсі. Описано основні лінгвокогнітивні операції, які використовуються для створення аргументації. Встановлено, що у конструюванні аргументації, яка апелює до раціональної та емоційної сфер, задіяні когнітивні операції висвітлення, фокусування, заповнення контурів, специфікації та перспективізації. Для створення образної аргументації залучається метафоризація та блендінг.

Ключові слова: аргументація, дискурс, когнітивні операції, когнітивні процедури, конструювання.

Пірог И.И. Аргументация в свете когнитивных операций (на материале немецкого аргументативного дискурса). Статья посвящена исследованию лингвокогнитивных механизмов конструирования аргументации немецкого дискурса. Для конструирования аргументации, апеллирующей к рациональной и эмоциональной сфере адресата используются когнитивные операции высвечивание, заполнение контуров, фокусирование, спецификация, перспективизация. Для создания образной аргументации задействованы метафоризация и блендинг.

Ключевые слова: аргументация, дискурс, когнитивные операции, когнитивные процедуры, конструирование.

Pirog I.I. Argumentation in the Aspects of Cognitive Operations (on the Materiel of Argumentative Discourse). The article deals with linguistic and cognitive mechanisms of argumentation formation. The main linguistic operations, taking part in the construct of argumentation, are described. They are: prominence, filling in patterns of contours, focusing, specificity, perspective. The dependence of the argumentation method on the cognitive operations nature are established.

Key words: argumentation, cognitive operations, cognitive procedure, construal, discourse.

Аргументативний дискурс перебуває в центрі уваги наукових досліджень у межах різних шкіл та напрямів уже досить тривалий час. Наразі особливої актуальності набуває когнітивний підхід до вивчення аргументації. Це пояснюється, з одного боку, суттю дискурсу як когнітивного феномену, пов'язаного з передачею знань, оперуванням ними й створенням нових [7, с. 23] та, з іншого боку, загальною спрямованістю сучасної когнітивної лінгвістики на дослідження семантики тексту в площині ментальних процесів.

Для нашого розуміння дискурсу визначальними є принцип конструктивізму. Сенси-конструкти постають як результат послідовності взаємних змін у компетенціях комунікантів з урахуванням ситуації і контексту, як результат дискурсивних 'домовленостей'. Об'єкти знання конструюються

у дискурсі, а не пасивно відбиваються у ньому [13, с. 15]. Тож дискурс розуміємо як «мисленнєво-комунікативну діяльність, яка є сукупністю процесу й результату і включає як позалінгвальний, так і власне лінгвальний аспект» [14, с. 17], як вироблення спільних смислів на основі інтерсуб'єктивного наповнення мовної форми семіотичною значущістю [9, с. 21].

Мета статті полягає у дослідженні механізмів і способів організації концептуальної структури аргументативного дискурсу, а саме у висвітленні основних когнітивних операцій та процедур, що беруть участь у конструюванні аргументації.

Об'єктом дослідження є фрагменти різних типів німецькомовного дискурсу, що містять аргументативно марковані висловлення. Предмет становлять способи конструювання аргументації

у діалогічному та монологічному німецькомовному дискурсі, які описуються в площині когнітивних операцій та процедур.

На сьогоднішній день теорія аргументації є обширною сферою для досліджень, де перехрещуються інтереси різних дисциплін: від логіки та філософії до когнітивістики, нейролінгвістичного програмування та робіт зі створення штучного інтелекту. Аналіз наукових праць останніх років свідчить, що вивчення лінгвістичної аргументації ведеться на основі логіко-філософських напрацювань з опорою на дискурсивну парадигму. Серед існуючих підходів виділяємо три основні: лінгвокогнітивний, прагмалінгвістичний та комунікативний. З точки зору лінгвокогнітивного підходу аргументація – це когнітивна подія, мета якої полягає у створенні у адресата певного ментального стану, актуалізації фрагментів знань, здатних стати компонентами прийняття рішень [1; 11; 19; 37]. Прагмалінгвістичний підхід трактує аргументацію як вид мовленнєвої діяльності як особливу форму дискурсу, що характеризується використанням мовних засобів для вирішення проблем при розбіжності думок [10; 17]. У контексті комунікативного підходу – аргументація є комунікативною діяльністю суб'єкта з урахуванням вербальних, невербальних та екстралінгвальних чинників, метою якої є переконання адресата шляхом обґрунтування у правильності своєї позиції [3; 16; 25; 31].

Методологічним підґрунтям розуміння аргументації в нашому дослідженні є когнітивно-дискурсивна парадигма, згідно з якою дослідження аргументації передбачає встановлення її ролі у пізнавальних процесах, фіксації, збереження та використання досвіду осмислення навколишньої дійсності, вирішення проблем мовленнєвої діяльності [8, с. 65], з одного боку, та здійснення дискурсивної діяльності, змістом якої є вироблення спільних смислів на основі інтерсуб'єктного наповнення мовної форми семіотичною значущістю [9, с. 21]. Аргументацію розуміємо як когнітивно-дискурсивний процес, мисленнєво-мовленнєву діяльність, з урахуванням невербального та екстралінгвального аспектів [3, с. 5], комплекс когнітивних операцій, що конструюють особливий тип дискурсу.

За Р. Ленекером, основною властивістю концептуалізації є її динамічна сутність [30], що надає

їй набір можливостей певним чином кодифікуватися у мові. У процесі концептуалізації формується єдиний рівень презентації знань, на якому представлено мовну, сенсорну та сенсомоторну інформацію.

Ментальна репрезентація у лінгвістиці розглядається як об'єкт, що створюється завдяки когнітивним операціям та процесам із референційних значень елементів, які складають речення, розуміння мовленнєвої ситуації, фонових знань тощо [12, с. 114].

У когнітивній лінгвістиці вирізняють два основні підходи до розуміння ментальних репрезентацій. У рамках першого підходу знання у свідомості людини зберігаються у вигляді образів, гештальтів [35]. З позицій другого підходу, ментальні репрезентації трактуються як пропозиції [21; 24], які становлять конфігурацію концептів, що активуються у свідомості людини в процесі когнітивно-комунікативної діяльності [2, с. 92]. Під час реалізації певного мовленнєвого акту пропозиція вербалізується, однак залишається суб'єктивною, оскільки різні комуніканти мають різні ментальні репрезентації однієї і тієї самої ситуації [там само, с. 95]. Згідно з таким трактуванням ментальних репрезентацій, образи є вторинними утвореннями, які не несуть нової інформації, а базуються на вже існуючих пропозиціональних дискрипціях [26].

Концептуалізація аргументативного дискурсу обумовлюється вибором перспективи, що визначається як певна позиція адресанта. До позиції мають відношення мета, інтереси, погляди, уподобання, моральні, соціальні, етичні чинники, відповідно до яких адресант конструює свою аргументацію.

При конструюванні аргументативного дискурсу в контексті концептуальної інтеграції, важливими складовими є когнітивні операції [14, с. 13].

На сьогоднішній день у когнітивній лінгвістиці бракує чіткого визначення термінів, пов'язаних з когнітивними процесами й операціями, а також розмежування понять «лінгвокогнітивні операції» та «лінгвокогнітивні процедури». У нашому дослідженні ми спираємося на систематизацію понять «лінгвокогнітивні процеси», «лінгвокогнітивні операції» та «лінгвокогнітивні процедури» Л.І. Белехової [3].

Когнітивний процес (від лат. *processus* – ‘хід, рух, проходження, просунення вперед’) становить рух думки людини, спрямований на осмислення предметів, явищ та подій навколишньої дійсності з метою упорядкування, категоризації знань про світ. Лінгвокогнітивний процес орієнтований на визначення характеру взаємодії між мовою й мисленням. Він слугує трансформації образу ейдетичного, передконцептуального в образ концептуально структурований та охоплює низку лінгвокогнітивних операцій та підпорядкованих ним лінгвокогнітивних процедур, що забезпечують ословлення образу, втілення концептуальної структури в словесну тканину тексту.

Лінгвокогнітивна операція (від лат. *operatio* – ‘дія, спрямована на вирішення якогось завдання’) включає сукупність дій, спрямованих на формування смислів.

Лінгвокогнітивні процедури – це низка прийомів, що супроводжують лінгвокогнітивні операції на різних етапах формування смислів.

До лінгвокогнітивних операцій відносять: специфікацію (*specificity*), фокусування (*focusing*), висвічування (*prominence*), перспективізацію (*perspective*) [28, с. 55–84; див. також 6, с. 66–71]; зумінг, заповнення контурів [38, с. 66–71] та ін.

Р. де Мендоза розрізняє формальні та змістові когнітивні операції. Базуючись на конструктах мовних значень, формальні когнітивні операції є ментальними механізмами, які дають доступ користувачам мови до вибору, узагальнення, інтеграції концептуальних структур для створення та інтерпретації висловлень. До цієї групи когнітивних операцій належать підказка (*cueing*), селекція (*selection*), узагальнення (*abstraction*), інтеграція (*integration*), субституція (*substitution*). Сміслові когнітивні операції дозволяють робити логічні умовиводи на основі ініціальних концептуальних репрезентацій, створених у ході формальними когнітивними операціями. Це експансія (*expansion*) та редукція (*reduction*), кореляція (*correlation*), порівняння (*comparision*), посилення (*strengthening*) та пом'якшення (*mitigation*), параметризація – опис фізичних процесів за допомогою параметрів (*parametrisation*) [32, с. 85–221].

До когнітивних операцій відносять також блендінг – багатовимірну модель, в якій структура двох

чи більшої кількості складових (ментальних світів) проектується в особливий новий образ [20].

Таким чином, когнітивні операції є механізмами, що використовуються у процесі мислення для відтворення ментальних репрезентацій, які зберігають та добувають необхідну інформацію.

Здатність когнітивних операцій конструювати, репрезентувати та обґрунтовувати певні знання у процесі концептуалізації робить їх невід'ємним атрибутом аргументативного дискурсу. У наведеному нижче прикладі – дискурсивному фрагменті публіцистичного аргументативного дискурсу – адресант заспокоює свою аудиторію, стверджуючи, що німецькій економіці криза не загрожує:

Exporteure befürchten Währungskrieg

Nein, der deutsche Außenhandel ist nicht in einer Krise (T).

Das ist schon aus den Zahlen deutlich abzulesen. Waren im Gegenwert von 1134 Milliarden Euro wurden im vergangenen Jahr ins Ausland verkauft, das waren 3,7 Prozent mehr als 2013. (A1 – A.1.1). Auch in diesem Jahr soll es weiter aufwärts gehen, um bis zu 4,5 Prozent auf dann 1.185 Milliarden Euro (A1.2). Im Gegenzug kaufen deutsche Unternehmen zwar auch immer mehr Waren in anderen Ländern ein, der Exportüberschuss wird sich dennoch weiter steigern, von 217 Milliarden Euro im vergangenen Jahr auf 231 Milliarden in diesem Jahr (A2.)

Anton Börner, der Präsident des Bundesverbandes Großhandel, Außenhandel und Dienstleistungen (BGA), kann die nicht nachvollziehen. «Wenn es Deutschland gut geht, geht es auch vielen Unternehmen in unseren europäischen Nachbarstaaten gut» (A3). (2)

Хоча заголовок статті демонструє метафоричне, образне мислення, у ході подальшої аргументації адресант використовує лише логічні аргументи. Аргумент А1, підсилений додатковим аргументом А1.1, та аргумент А2 апелюють до цифрових даних, аргумент А3 – до авторитету, який не викликає заперечень. Теза, виражена експліцитно, є прикладом когнітивної операції перспективізації. Перспективізація становить когнітивну процедуру, спрямовану на пошук вигідної позиції (*vantage point*) або ракурсу інтерпретації, що забезпечить адекватність трактовки аргументації. У наведено-

му прикладі перспективізується переконання щодо стабільності економічної ситуації. Перспективізація супроводжується когнітивною операцією ‘заповнення контурів’: інформація подається порціями, заповнюючи контури окресленого уявою адресанта простору.

Використання множинної аргументації, тобто приведення окремих незалежних один від одного аргументів на підтримку тези, вказує на те, що у наведеному дискурсивному фрагменті наявна також когнітивна операція ‘висвітлення’. Зокрема, в аргументі А1 ключовим концептом є *VERKAUFEN*, у аргументі А2 – *KAUFEN*. Хоча дієслова, які вербалізують ці концепти, є антонімами, завдяки наявному контексту обидва досить переконливо підтримують тезу, оскільки відображають активацію різних доменів. Ч. Філмор зауважував, що для розуміння значення деяких слів необхідно розуміти концепт, до якого вони відносяться та їх конвенціоналізацію у певному узусі. Дієслова *verkaufen* та *kaufen* активують і можуть дублювати фрейм комерційні трансакції. Але *verkaufen* «висвічує» слоти продавець та гроші, а *kaufen* – покупець та товар. Висвітлення денотативної інформації при використанні логічних аргументів сприяє переконливій аргументації.

Когнітивна операція висвітлення використовується також і при апеляції до почуттів. Наприклад, у романі Е.М. Ремарка «Drei Kameraden» прибиральниця автозаправки виправдовується, чому вона випила весь коньяк свого директора, аргументує: «*Herr Lokamp – Mensch is ein Mensch (T) – erst hab ich nun dran gerochen und dann einen Schluck genommen (A1) – weil mir im Magen doch immer so faul is (A1.1) – ja, und dann muss mir der Satan geritten haben. Man soll ein armes Weib auch nicht in Versuchung führen und die Pulle stehen lassen*» (A2).

Тезу імпліковано у тавтологічному висловленні «*Mensch is ein Mensch*» – фразеологічний розповідної структури, що має тавтологічну форму та ґрунтується на формальному збігові аргумента й предиката і слугує для актуалізації імплікатури [5, с. 5], у цьому випадку імплікатура має вигляд: ‘Людині притаманна слабкість. Я – людина, тому мені притаманна слабкість’. В імплікатурі виражено тезу, на підтримку якої вибудовується аргу-

ментація та яка висвічує лише певну частину концепту людина.

У наступному прикладі герой роману Ф. Кафки «Процес» веде внутрішній діалог, намагаючись переконати себе, що він у безпеці: *Was waren denn das für die Leute? Wovon sprachen sie? Welche Behörde gehören sie an? K. lebte doch in einem Rechtsstaat (A1), überall herrschte Friede (A2), alle Gesetze bestanden aufrecht (A3), wer wagte ihn in seiner Wohnung zu überfallen?* (1, с. 6)

При побудові аргументації використано проактивний спосіб поєднання, при якому спочатку наводяться аргументи, з яких витікає теза, виражена імпліцитно. Аргументація конструюється за допомогою когнітивної операції фокусування.

Фокусування є відбором концептуального змісту мовленнєвої актуалізації. Під час аргументації адресант приймає рішення, яку інформацію висунути на передній план, а яку – залишити на задньому плані. Особливістю когнітивної операції фокусування є також здатність формувати складні структури з простих – ідеться про так званій «символьний монтаж». Іншими словами, серед всіх доменів у матриці (тобто за набором доменів) у певній ситуації активується лише певна кількість доменів. Це спосіб відбору. У аргументативному дискурсі обрані домени активуються, фокусуючи головну думку. Приміром, аргументи А1, А2 і А3 є «фоном», а рішення (теза) – «фігурою». Отже, головний герой, фокусуючи увагу на факті, що він живе у правовій державі та, наводячи докази цього, переконує себе, що добропорядному громадянину нічого не загрожує.

Для створення образної аргументації у німецькомовному публіцистичному аргументативному дискурсі активно використовуються метафора та блендинг. Наприклад, аргументацію у статті «*Schlachten schlagen*» (Markt, № 35) побудовано на використанні метафоричних висловлень в ролі аргументів: *Die ersten 100 Arbeitstage sind gerade für Berufsanfänger eine harte Probe. Überall laufen Gefahren und Fettnäpfchen, Dutzende unbekannte Gesichter und Namen, interne Abkürzungen, Rituale, Dresscodes – das alles prasselt geballt auf die Frischlinge ein. <...> Der Flurfunk in Teeküchen, Sekretariaten und Kantinen öffnet Neulingen die Tür zu einer versteckten Welt:*

den inoffiziellen Strukturen und Netzwerken im Unternehmen (4). Образне зображення ситуації позбавляє адресанта необхідності вибудувати логічну аргументацію. Замість пошуку логічно верифікованих доказів адресант надає метафоричні характеристики.

Для створення позитивного чи негативного образного аргументу має значення галузь-донор відповідної метафоричної пропозиції. Наприклад, до метафор з позитивним образним смислом відносять такі, що стосуються сфери-донора WELLE, LICHT, MOTOR (хвиля, світло, мотор). Негативне значення отримує метафора, пов'язана зі сферою-донором BERG (гора) або SPIRALE (спіраль), яка асоціюється з невідворотністю.

Отже, метафора виявляється важливим елементом аргументації та забезпечує високу інтенсивність впливу на адресата. Метафора здатна формувати переконання адресата. У процесі сприйняття метафори відбувається своєрідний запуск необхідних асоціацій, адресант втягується безпосередньо в переживання ситуації або переживання емоції.

У ході проведеного аналізу було встановлено, що для конструювання аргументації, що апелює до раціональної та емоційної сфер важливу роль відіграють когнітивні операції висвітлення, фокусування, заповнення контурів, специфікації, перспективізації. Для створення образної аргументації залучається метафоризація.

Отже, застосування інструментарію когнітивістики, а саме, знання про когнітивні операції, видається досить перспективним для аналізу аргументативних дискурсів різних типів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А.Н. Лингвопрагматические механизмы аргументации / А.Н. Баранов, А.Н. Сергеев // Рациональность, рассуждение, коммуникация / под ред. А.Т. Шимуратова. – Киев : Научна думка, 1987. – С. 22–41. 2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Безугла Л.Р. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с. 3. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : монография / А.Д. Белова. – К. : Изд-во Киев. гос. ун-та, 1997. – 299 с. 4. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітив-

ний аспект : монографія / Белехова Л.І. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с. 5. Говоруха Н.В. Когнітивно-прагматичні властивості тавтологічних висловлень (на матеріалі німецькомовного дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови“ / Н.В. Говоруха. – Харків, 2013. – 23 с. 6. Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный поход / С.А. Жаботинская // Когнитивные исследования языка. – Вып. III. Типы знаний и проблемы их классификации : сб. науч. тр. / ред. Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев. – М. – Тамбов : Издат. дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 61–74. 7. Кубрякова Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике. Обзор / Кубрякова Е.С. // Дискурс, речь, речевая деятельность. – М. : 2000. – С. 7–25. 8. Кубрякова Е.С. В поисках сущности языка: Когнитивные исследования / Кубрякова Е.С. ; Ин-т. языкознания РАН. – М. : Знак, 2012. – 208 с. 9. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / Мартинюк А.П. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 196 с. 10. Пірог І.І. Прагматична когерентність сучасного німецького публіцистичного аргументативного дискурсу / Пірог І.І. // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київ. нац. лінгв. ун-ту. – Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 22. – С. 99–104. 11. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [На матеріалах сучасної газетної публіцистики] : монографія / Серажим К. ; [за ред. В. Різуна]. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с. 12. Талми Л. Отношение грамматики к познанию / Талми Л. ; пер. с англ. – Филол. фак-т МГУ, 1999. – № 1. – С. 91–115. 13. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / Шевченко І.С. // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 9–28. 14. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнево-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 11–28. 15. Alonso P. Conceptual Integration as a Source of Discourse Coherence. A Theoretical Approach with some Examples from William Boyd's "My Girl in a Skin-Tight Jeans" / P. Alonso / Atlantis. – 25.2 (December), 2003. – P. 13–23. 16. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden / Brinker K. – 6, überarbeitete und erweiterte Aufl. – Neuberg Erion : Schmidt Verlag, 2005. – S. 179.

17. Eemeren van F.H. *Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments* / van Eemeren F.H., Grootendorst R. – New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1996. – 397 p. 18. Croft W. *Construal operations in linguistics and artificial intelligence* / W. Croft, E.J. Wood // *Meaning and Cognition. A multidisciplinary approach* / Ed. by L. Albertazzi. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins. – 2000. – P. 51–78. 19. Coulson S. *Rational choice and framing devices: Argumentation and computer programmers. Proceedings of the sixteenth annual conference of the cognitive science society* / S. Coulson, N. Flor. – Hillsdale, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2008. 20. Fauconnier J. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities* / J. Fauconnier, M. Turner. – N.Y. : Basic Books, 2002. – 440 p. 21. Fodor J.A. *The Language of Thought* / Fodor J.A. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1975. 22. Giora R. *Irony: Context and salience* / R. Giora, O. Fein // *Metaphor and Symbol*. – 1999. – P. 241–257. 23. Jackendoff R. *Languages in the Mind. Essays on Mental Representation* / Jackendoff R. // *Cognitive Linguistics*. – 1996. – P. 93–129. 24. Johnson-Laird P.N. *Mental Models* / Johnson-Laird P.N. – Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1983. 25. Kindt W. *Die Rolle sprachlicher Indikatoren für Argumentationsanalysen: Ein Ergebnisbericht aus der Linguistischen Rhetorik* / Kindt W. // *Rhetorische Wissenschaft: Rede und Argumentation in Theorie und Praxis*; [Kreuzbauer G., Gratzl N., Hiebl E. (Eds.)]. – Wien : LIT-Verlag, 2008. – S. 147–162. 26. Kosslyn S.M. *Imagery, proposition and the form of internal representation?* / S.M. Kosslyn, J.R. Pomerante // *Cognitive Psychology*. – 1977. – P. 52–76. 27. Lakoff G. *Women, Fire and Dangerous Things: What categories reveal about the mind* / G. Lakoff. – Chicago : University of Chicago Press, 1987. – 614 p. 28. Langacker R. *Cognitive grammar : a basic introduction* / Langacker R. – Oxford New York : Oxford University Press, Inc., 2008. – 573 p. 29. Langacker R. *Concept, Image and Symbol, the Cognitive Basis of Grammar* / Langacker R. – Berlin; N.Y. : Mouton de Gruyter, 1990. – 546 p. 30. Langacker R.W. *A dynamic usage-based model* / Langacker R.W. // *Usage-based models of language* ; [ed. by M. Barlow, S. Kemmer]. – Stanford, California : CSLI Publications, 2000. – P. 1–64. 31. Lumer Ch. *Überreden ist gut, überzeugen ist besser! Argumentativer Ethos in der Rhetorik* / Lumer Ch. ; [G. Kreuzbauer, N. Gratzl, E. Hiebl (Eds.)]: *Persuasion und Wissenschaft: Aktuelle Fragestellungen von Rhetorik und Argumentationstheorie*. – Wien : LIT-Verlag, 2007. – S. 7–33. 32. Mendoza R. *Cognitive Modelling. A linguistic perspective* / Francisco J. Ruiz de Mendoza Ibáñez, Alicia Galera Masegosa. – Kd. S. Counture : Bengamins Publishing Company. – 2014. – 250 p. 33. Sanders J. *Perspective and the representation of speech and thought in narrative discourse* / Sanders J., Redeker G. // *Spaces, Worlds and Grammar* ; [ed. by G. Fauconnier, E. Sweetser]. – 1996. – № 9. – P. 290–317. 34. Shepard R.M. *The mental image* / Shepard R.M. // *American Psychologist*. – 1978. – № 33. – P. 125–137. 35. Sloman A. *Interactions between Philosophy and Artificial Intelligence: the role of intuition and non-logical reasoning in intelligence* / Sloman A. // *Artificial Intelligence*. – 1971. – № 2. – P. 209–225. 36. Till D. *Was ist, Kognitive Rhetorik?* [Elektronный ресурс] / Till D. – Режим доступа : <http://purl.oclc.org/NET/KognitiveRhetorik>. 37. Vesalainen M. *Prospektwerbung: Vergleichende rhetorische und sprachwissenschaftliche Untersuchungen an deutschen und finnischen Werbematerialien* / Vesalainen M. – Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, Europäischer Verlag der Wissenschaften, 2001. – 429 S. 38. Vorobyova O. *“The mark on the wall” and literary fancy: A cognitive sketch* / Vorobyova O. // *Cognition and Literary Interpretation in Practice* ; [ed. by Harri Veivo, Boo Pettersson and Merja Polvinen]. – Helsinki : Helsinki University Press, 2005. – P. 201–217.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Kafka F. *Der Prozeß* / F. Kafka. – Frankfurt am Main und Hamburg : Fischer Bücherei, 1967. – 165 S.
2. Kinkartz S. *Exporteure befürchten Währungskrieg* [Elektronный ресурс] / Kinkartz S. – Режим доступа : <http://www.dw.de/exporteure-befurchten-waerungskrieg/a-1830562>.
3. Remarque E.M. *Die drei Kameraden* / E.M. Remarque. – Hamburg : GroßVerlag, 2006. – 298 S.
4. Markt. *Goethe-Institut. Red. Dr. Bernd Schneider* [Elektronный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.marktdigital.de>

СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА ДИСКУРСУ

УДК 811.133.1'42

ДИСКУРСИВНІ ПІДХОДИ
У ФРАНЦУЗЬКІЙ ГУМАНІТАРНІЙ СВІДОМОСТІ*В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харків)*

Стаття спирається на постулати провідних французьких лінгвістів з проблеми теорії дискурсу. В ній розглядаються особливості дискурсу з точки зору історико-епістемологічного підходу. В роботі надається концептуальний аналіз та опис теоретичних побудов та дослідницьких методів французьких учених стосовно дискурс-аналізу.

Ключові слова: дискурс, дискурс-аналіз, дискурсивні компетенції, історико-епістемологічний підхід.

Пасынок В.Г. Дискурсивные подходы во французском гуманитарном сознании. Статья основывается на постулатах ведущих французских лингвистов по проблеме теории дискурса. В ней рассматриваются особенности дискурса с точки зрения историко-эпистемологического подхода. В работе представлен концептуальный анализ и дано описание теоретических построений и исследовательских методов французских учёных с точки зрения дискурс-анализа.

Ключевые слова: дискурс, дискурс-анализ, дискурсивные компетенции, историко-эпистемологический подход.

Pasynok V.G. Discourse approaches in French humanitarian reflection. The article is underpinned with the postulates of leading French linguists concerning the problem of theory of discourse. It considers the discursive features in terms of historic and epistemology approach. The paper presents a conceptual analysis and description of theoretical constructs and research methods of French scientists in terms of discourse-analysis.

Key words: discourse, discourse-analysis, discursive competence, historic and epistemology approach.

Актуальність статті зумовлено аналізом дискурсу у французькій національній свідомості, у розгляді концепції розвитку дискурсу в діяхронічному аспекті скрізь призму досліджень провідних французьких лінгвістів [див. 15–25]. Об'єктом є мовознавчі розвідки праць визначних філософів і лінгвістів Франції. За час свого існування французька школа аналізу дискурсу сприяла розвитку філологічних наук, мовленнєвої діяльності, впливала на розвиток ідей самобуття та піднесенню інноваційних процесів у культурі.

Історико-епістемологічний підхід до аналізу французької дискурсології базується на постулованій системі координат, яка включає актуалізацію проблем загальнолінгвістичного характеру, виділення домінуючої наукової парадигми, інтелек-

туальної бази, яка склалася у рамках вивчаємої лінгвістичної традиції, а також концептуальний аналіз та опис теоретичних побудов та дослідницьких методів конкретних учених. Розробка концептуально-епістемологічної моделі аналізу дискурсу є внеском у методологію наукової інтерпретації комунікативно-орієнтованих лінгвістичних теорій [5, с. 235]. Історія французького дискурсу визначається теоретичними досягненнями національної філософії, психології та соціології. Основною рисою французького дискурсу є його різноманітність. На відміну від інших країн Європи, Франція підтверджує відомий афоризм, що «скільки лінгвістів, стільки лінгвістик».

У французькій науковій думці поняття «дискурс» використовується як позначення методично-дис-

циплінованого мовлення або вираження за певною тематикою (див. Р. Декарт *'Discours de la Methode'* (1637), Г. Лейбніц *'Discours de Metaphysique'* (1686), Ж.-Ж. Руссо *'Discours sur les sciences et les arts'* (1750)). Ці значення терміну «дискурс» були актуалізовані в структуралістській теорії *'Linguistique de discours'* (Ф. де Сосюр). У 20 ст. дискурс-аналіз знайшов використання у психоаналізі (Ж. Лакан), історико-генеалогічному (М. Фуко) і семиотично-деконструктивістському дослідженнях (Ж. Дерріда, П. де Ман, Ж.-Ф. Ліотар). Особливий вплив він мав на літературу, соціологію та феміністські теорії.

Основною для раннього періоду Середньовіччя стала модель контактної безпосередньої комунікації, яка є синкретично поліфункціональною з домінантами колективної відповідальності за повідомлення в форматі його індивідуального висловлювання. Паралельно з нею розвиваються й поступово витісняють її в пізньому Середньовіччі та в добу Відродження інші моделі, передусім такі, які засновуються на все більшій жанрово-дискурсивній спеціалізації функцій, на диференціації аудиторії, типі повідомлення, часово-просторових координат, на посиленні авторської відповідальності. Водночас первісна модель переосмислюється в лінгвопоетичній перспективі і валоризується як естетичний феномен, жанрова структура, складова художнього образу [6, с. 23–29].

Можливість прослідкувати за еволюцією думки, яка існувала у Франції 18 ст. у теорії мови та нових поглядах на французьку мову, викладених у філософських трактатах, граматиках та мемуарах, приводить до вирішення широкого кола завдань, які є частиною загальної теорії знань про мову. Об'єктом є мовленнєві пошуки в трудах філософів Французької просвіти – Е.Б. де Кондрільяке, П. Ж.-Ж. Кабаніста, Ж.-О. Ламетрі, французьких граматистів 18 ст. К. Бюфьє, П. Ресто, Дю Марсе [25, с. 129–132]. В епоху Відродження, зазначає П. Рікер, дискурс стає ціллію гарно побудованого мовлення, шляхом, який веде від «*inventio*» через «*disposition*» та «*elocution*» до «*inmemoria*» та «*pronunciatio*» [24, с. 256–263], тобто це метод, який за допомогою досконалого способу вираження артикулює засоби розуму та викриває істини із сутності предмету [2]. Одночасно відбувається певна догматизація самого дискурсу. «Дискурсивним» стало називатися таке

систематичне, методичне, а, особливо, понятійне мислення, яке є послідовним, частинами представляє єдине ціле і робить його упізнавальним [7, с. 101].

У 18 ст. французька школа аналізу дискурсу пов'язується зі школою «Анналів», що була бунтом проти утверджених уявлень в історіографії про безумовний пріоритет письмових, зокрема архівних документів, які надавали перевагу «історії подій»: подій військових, політичних, економічних, дипломатичних тощо. Л. Февр та М. Блок намагалися переконати істориків надати перевагу не академічній історії, що являла собою «науку ножиць та клею», і яка вивчала лише тексти, блискучі доповіді та дисертації, а звернути увагу на проблеми сучасності, брати до уваги здобутки людей з минулого, тим самим відроджуючи життя цих людей у всій його повноті – їх звички відчувати, мислити, їх повсякденне життя [9, с. 136–138]. Використовуючи знання та дані з різних наук, Л. Февр та М. Блок намагалися відтворити не окремі сторони дійсності, а цілісні уявлення людей про життя – «з плоті та крові». Щодо відтворення цілісності Л. Февр писав: «Людину можна притягнути до справи за що завгодно – за руку, за ногу, і навіть за волосся, але лише ми почнемо тягнути, ми обов'язково витягнемо людину повністю, бо її не можна розділити на частини – вона загине» [20, с. 122]. Ідеї школи «Анналів» являли собою опозицію до ідей позитивістські-орієнтованої історичної школи [14, с. 115–121]. Традиційно позитивістські-орієнтована школа насамперед брала за об'єкт вивчення діяльності великих людей, опис історичних подій та політичних змін і досліджувала всі ці компоненти окремо, ставила у центр свого дослідження цілісність та глибинні приховані сенси, що вкрай відрізняло цю школу від традиційної позитивістські-орієнтованої школи. Такий підхід вимагав звернення до відповідних наук: етнології, соціології, географії та лінгвістики для комплексного дослідження текстів [18, с. 110–115]. Таким чином, школа «Анналів» стала новою історичною наукою, яка сама формувала об'єкт дослідження та визначала методи, що були використані під час дослідження, конструюючи діалог з минулим, не займаючись пошуком окремих фактів.

У Франції появу аналізу дискурсу як наукової дисципліни асоціюють з виходом у 1969 році спеці-

ального номеру журналу “Langages”, в якому був розділ “L’analyse du discours”. У 70-80 роки ХХ ст. дослідження французької школи аналізу дискурсу пов’язані з аналізом письмових політичних текстів монологічного характеру [17, с. 196–204]. На думку К. Детрі, П. Сібло та Б. Верін, у рамках цієї школи слід говорити скоріше про «аналізи дискурсів» у множині (саме такий заголовок пропонується у журналі, де розширюється спектр досліджень з появою робіт з усного та діалогічного типів дискурсу, застосовується прагматичний підхід при аналізі взаємодії партнерів по комунікації) [15, с. 3–18]. Д. Менгено розширює поле використання терміну «дискурс». Це не тільки вираз-процес, який розглядається в інтерактивному аспекті як об’єкт вивчення в теоріях мовлення та прагматики, але і як система умов, які детермінують породження безкінечної кількості виразів з певної соціальної або ідеологічної позиції, а також як еквівалент тексту – письмового виразу, який фіксує історичні, соціальні та інтелектуальні правила [20, с. 153–156].

Школа аналізу дискурсу Мішеля Пеше стала початком подальшого більш фундаментального дослідження текстів та смислів, прихованих в них. Ідеологічний підхід до аналізу дискурсу характеризують роботи М. Пеше та його послідовників. У цих роботах дискурс є детерміновано ідеологічною формацією, де суб’єкт виразу зникає, але в той же час відбувається його становлення в залежності з ідеологією соціуму, до якого він належить.

П. Серіо у статті «Аналіз дискурсу в французькій школі» характеризує думки Мішеля Пеше як «процес формування теорії дискурсу, яка стане теорією виявлення ефектів значення, що буде пов’язана з теорією ідеології та з теорією несвідомого» [11, с. 70–71]. Дискурс визначається як поняття, яке не можна порівнювати ні з мовленням, ні з текстом; воно стає зовсім незалежним поняттям, яке не можна пов’язати з вузькою комунікативною концепцією мови. М. Пеше вперше звертається до робіт Ф. де Соссюра, який брав за основу ідею симетрії дихотомії мова/мовлення [19, с. 215–223]. Він уводить нове уявлення про мову – мова як система, яку називає «сосюрівським переломом» [22, с. 123–128]. Тобто Мішель Пеше уявляє дискурс як «нове формування сосюрівського мовлення, звільненого від суб’єктивних імплікацій» [там

само, с. 130–131], звертаючи увагу на те, що завжди потрібно притримуватися точки перетину з мовою (в сосюрівському розумінні). Таким чином, нове уявлення М. Пеше про дискурс не ставало опозицією до сосюрівської дихотомії мова/мовлення, а навпаки розвивало та доповнювало її.

У цей час були введені три основні поняття щодо аналізу дискурсу – прекоконструкт, інтердискурс та інтрадискурс. Прекоконструкт визначає місце мови в теорії дискурсивних практик для фіксації феномену дискретного акта уявлення того чи іншого дискурсу в іншому дискурсі, та згідно П. Серіо прекоконструкт являє собою «просте висловлення, яке було взято із попередніх дискурсів або було надано ними» [11, с. 145–146]. Інтердискурс – це дискурсивний та ідеологічний простір, в якому існують дискурсивні формації з їх відношеннями протиріч, залежності один від одного чи незалежності. Поняття інтердискурсу було тісно пов’язане з «ефектом Мюнхаузена», проаналізованого Мішелем Пеше: небезпеку дослідження «суб’єкта дискурсу в якості джерела суб’єкту дискурсу» [22, с. 78–80], чим і пояснюється кругова рефлексія, яка пов’язувалася з абстрактністю. Значення та суб’єкт дискурсу не є фіксованими даними, вони створюються в історії, тому вони є детермінованими – з цього і випливає поняття «інтердискурс» [21, с. 102–122]. Під інтрадискурсом розуміється «функціонування дискурсу по відношенню до нього самого (те, що я кажу тепер, по відношенню до того, що я казав раніше і до того, що я скажу потім [4, с. 239]. Таким чином, Мішель Пеше стверджував, що дискурс утворюється із дискурсивного завжди існувавшого. Насправді, М. Пеше не створював школи, він лише створив аналіз нової дисципліни у Франції та поширив його на інші країни.

Дослідження П. Серіо з аналізу дискурсу отримало своє відображення в книгах “Analyse du discours politique sovietique”, а також у «Квадратура смисла». П. Серіо виділяє вісім значень терміну «дискурс»: 1) еквівалент поняття «мовлення»; 2) одиниця, що за розмірами перевищує фразу; 3) вплив висловлювання на його одержувача з урахуванням ситуації висловлювання; 4) бесіда як основний тип висловлювання; 5) мовлення з позиції мовця на протигагу оповіданню, яке таку позицію не враховує; 6) вживання мовних одиниць, їх мов-

ленневу актуалізацію; 7) соціально чи ідеологічно обмежений тип висловлювань (напр., політичний дискурс); 8) теоретичний конструкт, призначений для вивчення умов продукування тексту [11, с. 156–158].

Ю.С. Степанов роз'яснює дискурс у розумінні П. Серіо як «насамперед особливе використання мови ... для вираження особливої ментальності, в цьому випадку, також особливої ідеології; особливе використання, яке тягне за собою активізацію деяких рис мови і, зрештою, особливу граматику й особливі правила лексики» [12, с. 239–241]. Ю.С. Степанов вважає, що дискурс не може бути зведений до стилю – дискурс є певною підмовою в мові, можливим альтернативним світом у світі мови. Вчений пов'язує дискурс з особливим світом, «за яким постає особлива граматики, особливий лексикон, особливі правила слововживання, особлива семантика, а також власний ідеальний адресат, що представляє собою, на думку П. Серіо, конститууючи риси дискурсу» [там само].

М. Фуко вводить історико-аналітичне формацийне поняття дискурсу, а Е. Бенвеніст розуміє дискурс як прагматично орієнтований текст, живу мову, яка включає комунікативні контексти (розмовляючого, слухаючого, інтенцію, місце, час мовлення) [2, с. 244–245], тобто дискурс у його трактовці, це – функція мови у живому мовленні. Е. Бенвеніст був одним з перших, хто надав терміну «дискурс», який у французькій лінгвістичній традиції позначав «мова в мовленні» або «текст» термінологічного значення, позначаючи їм «мовлення, яке присвоюється мовцем» [там само]. Підтримуючи цю теорію, французька лінгвістика розуміє дискурс як емпіричний об'єкт, який спонукає до мислення про відношення між мовою, ідеологією та людиною [8, с. 101–106]. Ці категоріальні ознаки «мови у живому мовленні» та зв'язок з «людиною розмовляючою» лягли в основу розуміння дискурсу в французькій науковій школі. Ранній Ж. Деріда називає дискурсом «живе уявлення про текст у досвіді пишучих та читаючих» [1, с. 356–358]. Від дискурсу відрізняється текст, який уже відчужений від автора просторовими, часовими та іншими індексальними параметрами [там само]. «Для дискурсу, – писав Поль Рікер, – способом існування є акт, його невідкладність, яка має при-

роду події» [24, с. 256]. Будь-який вислів виконує ту чи іншу комунікативну стратегію в тому чи іншому соціокультурному контексті і належить до того чи іншого роду дискурсу [16, с. 258–259]. Останній, за словами Рікера, «присутній в мені як пустота, яка має бути заповнена словами» [там само, с. 388].

Згідно В.Б. Бурбело, визначальною типологічною ознакою будь-якого типу дискурсу є його комунікативний модус. У період становлення базової франкомовної жанрово-дискурсивної системи в умовах франко-латинської двомовності саме він визначав основні вектори її розвитку, зокрема виокремлення художньої словесності та поетичної функції, що перебуває в її основі [3]. Дослідження у французькій дискурсології здійснюються в рамках комунікативно-функціональної парадигми з її пояснювальними принципами діяльності, антропоцентризму та функціоналізму. Вплив структуралізму як універсального методу аналізу та представлення наукового знання визначається принципами інваріантності, системності та ієрархічної організації мовної діяльності. Головними характеристиками французької дискурсивної традиції є: пошук універсальних законів та закономірностей, що обґрунтовують існування та розвиток різноманітних мов світу, акцентують увагу на раціональних, інтелектуальних якостях мови, на її зв'язку з логічним мисленням, на інтелектуально-раціональних аспектах мовленнєвої комунікації [8; 10]. Підхід до мови як системи та діяльності сприяв виявленню та опису суб'єктивності як його фундаментальної риси і розвитку пріоритетного у французькій дискурсології 20 ст.: «суб'єктність у мові», «людина в мові». Еволюція підходів від розгляду людини, що розмовляє як суб'єкта розумової діяльності, до розгляду його у якості суб'єкта комунікації підтверджує концептуальну єдність у розумінні категорії суб'єктивності та пояснює епістемологічну послідовність французької дискурсології [23, с. 116–124].

Теоретичним та практичним фундаментом досліджень у французькій дискурсології 21 ст. є два витоки – психолого-семантичний та соціолого-прагматичний, які виникли в середині 19 ст. Методологічна значущість гносеологічної функції мовленнєвого знаку поступово переміщується на комунікативну функцію, і мова розглядається не тільки як

засіб збереження і накопичення досвіду нації, але і як засіб обміну інформацією на синхронному зрізі [13, с. 96–98]. У рамках французької лінгвістичної прагматики мова вивчається як інтерсуб'єктивна система знаків, як феномен одночасно дискурсивний, комунікативний та соціальний, в якому прагматика співвідноситься з діяльнісно-когнітивними умовами, що забезпечують саму можливість мови та комунікативну взаємодію людей, стверджуючи динамічну сутність дискурсу. Французьке спрямування аналізу дискурсу на конверсаційний аналіз суттєво зближено з зарубіжними теоріями (теорія мовленнєвих актів Дж. Серля, теорія конверсаційних максимумів та «логіки мовлення» П. Грайса, функціональна модель комунікації Р. Якобсона, етнографія мовлення та комунікація Д. Хаймса, Дж. Гамперца, теорія інтеракції Е. Гоффмана, мікроструктурний аналіз інтеракції Г. Сакса, Е. Щеглова, Г. Джефферсона, Дж. М. Сінклера, Р.М. Култхарда та макроструктурний аналіз Ф. Щутце, діалогічність та поліфонія М.М. Бахтіна), запозичують їхню методологію, термінологічний апарат та залишаються вірними національним традиціям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Автономова Н.С. Деррида и грамматология / Автономова Н.С. – М. : Прогресс, 2000. – 520 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Бенвенист Э. – М. : Прогресс, 1974. – 445 с.
3. Бурбело В.В. Комунікативні моделі в діахронічній перспективі розвитку французької словесності середньовіччя і доби відродження [Електронний ресурс] / Бурбело В.В. – Режим доступу : http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2012_41_1/156_166.pdf
4. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории в конце XX века / Демьянков В.З. // Язык и наука конца 20 века. – М. : Институт языкознания РАН, 1995. – С. 239–320.
5. Касавин И.Т. Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка / Касавин И.Т. – М. : «Канон и РООН» Реабилитация, 2008. – 544 с.
6. Козлов Р.Г. Функционально-семантический статус политического дискурса во французском и русском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Козлов Равиль Галимулович. – Чебоксары, 2006. – 210 с.
7. Костюшкина Г.М. Теория дискурса во французской лингвистике / Костюшкина Г.М. // Вестник Бурят. гос. ун-та. – Вып. № 9А. – 2012. – С. 101–106.
8. Кузнецов В.Г. Функциональные стили современного французского языка (публицистический и научный) / Кузнецов В.Г. – М. : Высш. школа, 1991. – 160 с.
9. Пастернак Е.Л. Формирование основных направлений французской лингвистической мысли 18 в. : дис. ... доктора наук : 10.02.19 / Пастернак Елена Леонидовна. – М., 2010. – 208 с.
10. Рыжова Л.П. Становление прагматического направления во французском языкознании [Электронный ресурс] / Рыжова Л.П. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/stanovlenie-pragmaticheskogo-napravleniya-vo-frantsuzskom-yazykoznanii>
11. Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=2427003>
12. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка: семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Степанов Ю.С. ; отв. ред. В.П. Нерознак. – [Изд. 2-е]. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 334 с.
13. Текст. Дискурс. Культура : сб. науч. ст. ; [отв. ред. М.С. Фомкин, предисл. В.А. Ямшановой и М.С. Фомкина]. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2008. – 140 с.
14. Штырева С.В. Прагмалингвистическая характеристика интервью (на материале французской прессы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Штырева С.В. – М., 2006. – 163 с.
15. Adam J.-M. Unités rédactionnelles et genres discursifs: cadre général pour une approche de la presse écrite / Adam J.-M. // Pratiques. – 1997. – No 94. – P. 3–18.
16. Attal J.P. Meschonnic Henri, Poétique du traduire, Paris : Verdier, 1999. – 468 p.; compte rendu par J.-P. Attal, dans La Tribune Internationale des Langues vivantes. – No 28, Novembre 2000. – P. 70–71.
17. Charaudeau P. Le discours d'information médiatique. La construction du miroir social / Charaudeau P. – Paris : Nathan, 1997. – 286 p.
18. Girard I. Lire la presse: essai et anthologie / I. Girard, F. Roy. – Paris : Gallimard, 2000. – 147 p.
19. Grosse E.-U. Panorama de la presse parisienne: histoire et actualité, genres et langages / Grosse E.-U., Seibold E. – Berlin : Peter Lang, 1996. – 265 p.
20. Maingueneau D. Analyser les textes de la communication / Maingueneau D. – Paris : Dunod, 1998. – 211 p.
21. Montaque R. Pragmatics / Montaque R. // Contemporary philosophy. La philosophie contemporaine. – Florence, 1968. – V. 1. – P. 102–122.
22. Pêcheux M. L'inquiétude du discours: textes choisis et présentés par D. Malmidier / Pêcheux M. – Paris : Editions des Cendres, 1990. – 387 p.
23. Reboul A. Pragmatique du discours / A. Reboul, J. Moechler. – Paris : Armand Colin, 1998. – 220 p.
24. Ricoeur P. Geschilte und Rhetorik / Ricoeur P. // Der sinn des Historischen. Geschicht sphilososophische Debatten. Frankfurt am M. – 1996. – S. 256–263.
25. Todorov T. Les genres du discours / Todorov T. – Paris : Seuil, 1978. – 318 p.

УДК 821.111'22

ІМПЛІЦИТНО-ПРАГМАТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ РЕСПОНСИВНИХ РЕПЛІК У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОБУТОВОМУ ДИСКУРСІ

Л.В. Солощук, докт. філол. наук, С.Є. Устименко (Харків)

Статтю присвячено аналізу респонсивних реплік адресата з імпліцитними смислами у сучасному англо-мовному побутовому діалогічному дискурсі. Виявлено, що основною метою уникнення прямої негативної відповіді адресата на питання адресанта є пом'якшення категоричності заперечної відповіді. Проаналізовано вербальні та невербальні засоби вираження імпліцитних смислів у сучасному англо-мовному побутовому діалогічному дискурсі.

Ключові слова: адресат, вербальний, імпліцитний смисл, невербальний, побутовий діалогічний дискурс, респонсивна репліка.

Солощук Л.В., Устименко С.Є. Имплицитно-прагматические значения респонсивных реплик в современном англоязычном бытовом дискурсе. Статья посвящена анализу респонсивных реплик адресата с имплицитными смыслами в современном англоязычном бытовом диалогическом дискурсе. Обнаружено, что основной целью избежания прямого негативного ответа адресата на вопрос адресанта является смягчение категоричности отрицательного ответа. Проанализированы вербальные и невербальные средства выражения имплицитных смыслов в современном англоязычном бытовом диалогическом дискурсе.

Ключевые слова: адресат, бытовой диалогический дискурс, вербальный, имплицитный смисл, невербальный, респонсивная реплика.

Soloshchuk L.V., Ustymenko S.Y. Implicit and Pragmatic Meanings of Responses in Modern English Every Day Dialogical Discourse. The article deals with the analysis of an addressee's responsive statements with implicit meanings in modern English every day dialogical discourse. It is discovered that the primary purpose of the evasion of an addressee's direct negative response to an addresser's question is categoricity softening of a negative answer. Verbal and non-verbal means of expressing implicit meanings in modern English every day dialogical discourse are analyzed.

Key words: addressee, dialogical discourse, implicit meaning, non-verbal, responsive statement, verbal.

Комунікативно-дискурсивна парадигма лінгвістичних розвідок пропонує досліджувати дискурс як прояв особистості людини з точки зору її впливу на комунікативний процес. Предметом вивчення та аналізу лінгвістів стає не тільки формально-граматичний аспект, у ракурсі якого перебувають мовні явища з погляду їхньої форми, парадигматичних виявів, системного опису та структурування, а передусім – комунікативно-функціональний (прагматичний) аспект, дослідження якого звернені до процесу людської комунікації, до тих чинників, які впливають на розгортання та перебіг мовленнєвої діяльності [12]. Для мовленнєвої діяльності людини властивою є наявність як експліцитної, так

і імпліцитної інформації. Складна та суб'єктивна природа останньої приваблює увагу представників різних наук. Дослідження у галузі дискурсивного аналізу були переважно спрямовані на вивчення ролі адресанта в організації комунікативного процесу, на його комунікативно-прагматичні інтенції, стратегії і тактики мовленнєвої інтеракції [12; 17; 18], у той час як специфіка організації реплік адресата ще потребує детального та системного аналізу.

Діалогічний дискурс є особливим напрямом розумово-мовленнєвої діяльності людей, суб'єктів пізнання та спілкування у формі «запитання-відповідь», яка спрямована на здобуття точнішо-

го, повнішого знання про об'єктивний світ і пошук нової інформації [5]. З ціллю забезпечення прагматичної зв'язності діалогічного спілкування необхідним вважається дотримання природних законів сполучуваності мовленнєвих актів, коли за запитанням повинна слідувати відповідь, тобто репліки повинні узгоджуватися за іллокутивною функцією [10, с. 307–308].

З деяких причин адресат порушує логічний для діалогічного мовлення змістовний та конструктивний зв'язок реплік та не надає прямої відповіді на запитання, таким чином реалізуючи свій комунікативно-прагматичний намір – експліцитно або імпліцитно. Саме тому однією з актуальних проблем сучасних лінгвопрагматичних досліджень є декодування комунікативно-прагматичних намірів адресата.

Мовознавчі дослідження імпліцитних смислів пов'язані з прагмалінгвістикою, яка знаменувала поворот від структурних особливостей мови до особливостей реалізації мови у мовленні, наскрізь пронизаному небуквальністю [2]. М.В. Нікітін підкреслює, що імпліцитні смисли «становлять важливий і неодмінний, інформаційно надзвичайно емний компонент вербальної комунікації, що доповнює й модифікує експліцитні значення мовлення та вписує їх у сукупну змістову структуру комунікації» [8, с. 646]. Імпліцитна інформація – це невідповідність сказаного (написаного) та почутого (прочитаного), тому діяльність реципієнта і включає не лише розшифровку знаків, а й численні висновки, які він робить на основі підтексту і власних фонових знань [7]. Проблема імпліцитності неодноразово ставала предметом дослідження вчених на матеріалі різних мов [1; 3; 9; 13; 14; 15; 16] та інші. Бінарність експліцитності та імпліцитності є відображенням опозиції “сказане ::: імпліковане”, а до певної міри навіть прирівнюється до опозиції “семантика ::: прагматика” [14, с. 40].

Мета цієї статті полягає у розкритті причин зміни комунікативно-прагматичної спрямованості діалогу адресатом та аналізі вербальних та невербальних засобів, які використовуються для цього у сучасному англомовному побутовому діалогічному дискурсі.

Об'єктом дослідження є респонсивні репліки адресата, які порушують закони прагматичної зв'яз-

ності реплік за іллокутивною функцією у єдності «запитання-відповідь», тобто випадки, коли адресат уникає відповіді на запитання, пропонуючи свою лінію подальшого перебігу діалогу.

Предмет дослідження становлять засоби виведення імпліцитних смислів респонсивних реплік адресата у сучасному англомовному побутовому діалогічному дискурсі, які не є прямою відповіддю на запитання.

Прагматика орієнтована на вивчення ефективного перебігу комунікативної діяльності, розробку стратегічно-тактичного комплексу та виявлення аксіоматики спілкування. Для пояснення цієї аксіоматики Г.П. Грайсом було введено кооперативний принцип комунікації, якого мовці, як очікується, будуть дотримуватися [16, с. 45]. Зокрема, порушення однієї чи декількох комунікативних максим – максими кількості, максими якості, максими манери і максими релевантності – заважає максимально ефективній передачі інформації та призводить до необхідності вироблення навичок, необхідних для інтерпретації тексту, та виявлення його імпліцитних смислів.

Питання згоди та незгоди є ключовими поняттями в загальнолюдському мовленнєвому контакті між адресантом та адресатом. За способом вираження виокремлюємо експліцитні та імпліцитні мовленнєві акти згоди та незгоди. Іллокутивна формула експліцитних мовленнєвих актів безпосередньо співвідноситься з локуцією висловлювання, тобто з пропозиційним змістом висловлювання. Мовленнєві акти згоди та незгоди, в яких інтенція мовця відрізняється від значення його висловлювання називають імпліцитними (непрямими, небуквальними) [4, с. 45].

У побутовому дискурсі кооперативної спрямованості ухилення адресата від прямої відповіді на запитання є засобом мітігації, що веде до збереження обраної стратегії кооперативності та продовження комунікативного процесу. Адресат реалізує імпліцитний мовленнєвий акт відмови, аби пом'якшити тон відмови або погодження з заперечною пропозицією та зробити його більш коректним та доброзичливим:

(1) *William: ... with you, I'm in real danger. It took like a perfect situation, apart from that foul temper of yours – but my relatively inexperienced*

heart would, I fear, not recover if I was once again... cast aside, which I would absolutely expect to be. There are too many pictures of you everywhere, too many films. You'd go and I'd be... well, buggered, basically.

Anna: *I see. (pause) That reality is a real 'no,' isn't it?*

William: *I live in Notting Hill. You live in Beverly Hills. Everyone in the world knows who you are. My mother has trouble remembering my name.*

Anna: *Okay. Fine. Fine. Good decision. (pause) The fame thing isn't really real, you know. Don't forget – I'm also just a girl. Standing in front of a boy. Asking him to love her. (pause) She kisses him on the cheek.*

Anna: *Bye.*

Then turns and leaves. Leaving him (5).

Адресат порушує максимум кількості, надаючи у відповіді більше інформації, ніж необхідно для відповіді на мовленнєвий акт квеситив у функції констатива (*That reality is a real 'no,' isn't it?*). Імплицитний смисл висловлення адресата «*I live in Notting Hill. You live in Beverly Hills*» полягає у тому, що він живе у районі Ноттінг-Хіл у Лондоні, де проживає середній клас, а Анна – у найпрестижнішому районі Лос-Анджелеса у США, вона – відома кінозірка, а він – звичайний чоловік з проблемами у родині. Адресат імплицитно пояснює, що між ними мало спільного і такі стосунки не мають майбутнього.

Уникнення прямої негативної відповіді адресата на питання мовця у побутовому діалогічному дискурсі пояснюється метою переконати його у правильності свого рішення та пом'якшити категоричність заперечної відповіді. Адресат апелює до емоцій та почуттів мовця, адже найзмістовніша інформація, яка не пробуджує емоції людини, залишає людину байдужою та не може бути засобом переконання:

(2) **Vogler:** *You gonna cut that tree down?*

Pauline: *Well, we grew up with that tree and we're getting married under it Saturday and ... She waits for Malcolm to jump in. He doesn't. Vogler says softly, but sternly:*

Vogler: *The roots are growing into our property. It's rotting, it's killing our plants.*

Pauline: *We had a tree doctor out and he said it was healthy (4).*

Респонсивна репліка адресата містить імплицитне заперечення: «Ми не збираємося зрубати це дерево, тому що в нас багато спогадів, пов'язаних з цим деревом, та ми збираємося одружитися під ним у суботу». Взаємодія просодичного компонента («*says softly, but sternly*») з вербальною складовою висловлювання адресанта («*The roots are growing into our property. It's rotting, it's killing our plants*») підтверджує правильне декодування імплицитного смислу мовленнєвого акту заперечення та вказує на комунікативну налаштованість мовця на кооперацію.

Імплицитний смисл заперечення декодується за рахунок когнітивного потенціалу адресата, який виводиться зі спільних фонових знань або спільної когнітивної бази обох комунікантів:

(3) *A little later. They are sat at dinner. Bella next to Anna.*

Bella: *What do you think of the guinea fowl?*

Anna: *(whispering) I'm a vegetarian.*

Bella: *Oh God (5).*

На пропозицію скуштувати м'ясо цесарки адресат реалізує імплицитний мовленнєвий акт заперечення: «Я не буду, тому що я не їм м'яса», так як усі знають, що вегетаріанці не їдять м'яса. Просодичний невербальний компонент *whispering* забезпечує комунікативну лояльність репліки адресата. Адресат демонструє, що він намагається уникнути ликоприниження співрозмовника, знижуючи категоричність відмови за рахунок вимовляння репліки тихим голосом.

Нестандартна відповідь на запитання у побутовому дискурсі забезпечує дотримання соціальних норм та зразків поведінки, які регламентують відносини між чоловіками та жінками у суспільстві:

(4) *They have arrived at the end of the arcade.*

Anna: *Here we are. (pause) Do you want to come up?*

William: *There seem to be lots of reasons why I shouldn't.*

Anna: *There are lots of reasons. Do you want to come up?*

His look says yes.

Anna: *Give me five minutes.*

He watches her go – and stands in the street. Music plays (5).

Висловлювання складнопідрядної структури з підрядним означальним реченням «*There seem to be lots of reasons why I shouldn't*» містить пресупозицію «*I shouldn't*». Комунікативною інтенцією адресата є довести адресанту, що йому не слід підійматися до неї у гості, бо існує багато причин на це. Адресант погоджується з пресупозиційним смислом висловлення адресата, але запитує ще раз. У відповідь на те ж саме запитання, яке повторене вдруге, адресат не відповідає у вербальний спосіб, але добігає до використання невербальних комунікативних компонентів, які характеризуються саме здатністю до прихованої та непрямой передачі інформації [11]. Погляд адресата «*His look says yes*» демонструє згоду з вербальним висловленням адресанта.

Імплицитним засобом вираження незгоди з пропозицією питання є непряме заперечення фактів через встановлення хибності думки адресанта:

(5) **Phil:** (kindly) *You didn't do anything wrong, Stephanie, and I'm not tired of you. It's just that I don't have time for a real relationship right now. I told you that the first time we went out.*

Stephanie: (getting close) *Everybody says that at the beginning of a relationship.*

Phil: (gently pushing her away) *I'm different. I really meant it! Things are really starting to move for me now. I'm not going to be doing the weather for the rest of my life. I was just talking to the CBS guy about a network job. I want that. This is just the beginning for me. I can't waste any more time.*

Stephanie: *Are you saying our relationship was a waste of time?*

Phil: *Our relationship? We went out a total of four times! And only twice did anything happen. It was fun but I don't see that as a big commitment.*

Stephanie: (closing in again) *I had our charts done. My astrologer says we're extremely compatible. There may even be some past lives involvement here.*

Phil: *See? So we've already done this. Let's move on. Next case.*

Stephanie: *You know what's wrong with you, Phil? You're selfish. You don't have time for anyone but yourself (7).*

Адресат не дає прямої відповіді на пресупозиційний мовленнєвий акт констатив адресанта «*You mean that our relationship was a waste of time*». Натомість, адресат формує цілісне висловлювання, спрямоване на те, щоб пояснити адресанту те, що між ними немає серйозних стосунків. Він не погоджується з пресупозиційним смислом мовленнєвого акту адресанта та заперечує факти шляхом пояснення хибності його думки: «*We went out a total of four times! And only twice did anything happen. It was fun but I don't see that as a big commitment*». Можна вивести таке імпліцитне значення респонсивних реплік адресата: «Те, що було між нами, не можна назвати стосунками».

Для пом'якшення заперечення, надання йому імпліцитного характеру часто використовується невербальний засіб «мовчання» у відповідь на запитання:

(6) *Phoebe was waiting for her in The Dungeon. "What happened?" she asked eagerly.*

Emma ignored the question and walked directly over to her chair, where she collapsed. Life had taken on a sense of unreality. She felt as if she were watching a silent movie flicker across a screen, the actors' movements jerky and abrupt (3, с. 24).

За допомогою невербальних засобів комунікації адресат втілює стратегічний намір ухиляння від негайного та прямого реагування на істинний смисл пропозиції та намагається або взяти час на обміркування відповіді, або уникнути кризової ситуації:

(7) *"Cal, please," she managed when she found her voice. "There's someone else I'm interested in." He froze and instantly released her.*

Linnette lurched backward. "I'm sorry. I've known Chad Timmons for some time and well, I accepted this date to make him jealous. That was wrong. I apologize."

He stepped away from her as though in a daze. Because of his Stetson she couldn't see his eyes. She didn't need to. She felt his disappointment, his frustration – his pain.

"I feel dreadful." She shouldn't have told him about Chad. It was too hurtful, too cruel.

"Will you forgive me?" Without a word, he turned and strode out of the kitchen.

"I'm so sorry," she said again.

But his only response was the slamming of her door (2, c.143).

Адресат імпліцитно передає інформацію про те, що не вибачає адресанта. Адресат відмовляється повідомляти певні факти із свого життя, тому вдається до мовчання як сіленціального компоненту комунікації і навмисно ігнорує запитання.

Вживання у респонсивних репліках загальновідомих фактів на позначення позитивної відповіді надає емоційне забарвлення та підсилює ілюкцію підтвердження:

(8) *Bella and Max are in the kitchen.*

Max: He's bringing a girl?

Bella: Miracles do happen.

Max: Does the girl have a name?

Bella: He wouldn't say (5).

Реакцію адресата на пропозиційний зміст загального питання «*He's bringing a girl?*» є імпліцитний мовленнєвий акт підтвердження «*Miracles do happen*», який містить імпліцитний смисл «Дива справді трапляються і йому нарешті пощастило».

У випадках, коли необхідно надати відповідь на пряме і дуже відверте запитання, адресат для пом'якшення респонсивної репліки починає її з коментарів та оцінок особистості адресанта, таким чином обґрунтовуючи необхідність надати конкретну відповідь. Але затримання прямої відповіді у часі стримує негативні наслідки комунікативного процесу, вимагають від адресанта такого ж ввічливого поведіння:

(9) *Kate: You look restless. Is anything wrong?*

Rachel: Hard to hide anything from you, Kate. I've been thinking, I should go back. Back to the States (1, c. 371).

Погодження адресата з мовленнєвим актом докору адресанта репрезентує стратегічно обміркований тактичний прийом для переведення комунікації у кооперативне русло:

(10) *"No, I can take them to Disneyland and the beach. You'll be working all the time, you'll either be up all night writing someone out of the show, or running in for rehearsal or to watch them air, or frantically rewriting something else. When was the last time you took the boys to the Bronx Zoo, or anywhere for that matter?"*
"All right, all right... so I work too hard... so I'm a terrible father or a bastard or a rotten

husband or all of the above, but for chrissake, Les, for years we were starving to death. And now look, you can have anything you want, and so can they" (6, c.6).

Адресант-дружина невдоволена тим фактом, що її чоловік постійно зайнятий роботою та зовсім не має часу для дітей. Чоловік імпліцитно погоджується з пресупозицією («*You took the boys to the Bronx Zoo or anywhere long ago*»), виправдовується, чому не приділяє дітям достатньо уваги та є поганим батьком та чоловіком («*I work too hard*», «*I'm a terrible father or a bastard or a rotten husband or all of the above*»). Імпліцитний смисл, закладений у відповіді адресата «Дійсно, я дуже давно ходив з дітьми до зоопарку і приділяю мало уваги дружині», який можна інтерпретувати як вибачення, контрастує з комунікативною інтенцією – переконати дружину у тому, що він робить все можливе, аби у сім'ї було усе необхідне, адже раніше вони цього не мали («*for years we were starving to death. And now look, you can have anything you want, and so can they*»).

У парентальному діалогічному дискурсі батьки, відповідаючи запитанням на запитання, використовують це як нагоду для виховання та емоційного пояснення очевидного дитині, у такий спосіб розширюючи її когнітивну базу. Якщо реактивний мовленнєвий акт з ілюктивною силою відмови-несхвалення з імпліцитним смислом «У таку погоду нема сенсу їхати на рибалку, тому що дуже холодно» є зрозумілим, то інформація про те, що у холодну погоду риба погано ловиться, скоріше за все є новою для дитини:

(11) *Dad: Will you come out fishing with me on Saturday?*

Michael: Fishing! In this weather? We'd be frozen, and what would we catch? (1, c. 369).

Таким чином, невідповідність семантики респонсивної репліки її ілюктивному значенню в анломовному побутовому діалогічному дискурсі є засобом організації кооперативності спілкування. Використання імпліцитних мовленнєвих актів здійснюється для досягнення певної мети (пом'якшення категоричності заперечної відповіді, обґрунтування нелогічності якогось із компонентів або всього твердження, ствердження хибності думки/дії партнера, небажання порушувати соціальні норми

та зразки поведінки, уникнення ситуації, що може призвести до конфлікту). Імплицитність надає відповіді емоційного забарвлення та підсилює ілюкцію підтвердження. Стратегічний намір адресата уникнути прямого реагування на істинний смисл пропозиції питання успішно втілюється вербальними та невербальними засобами комунікації.

Перспективи дослідження вбачаємо у розробці прагматичних моделей декодування імплицитних смислів у різних типах сучасного англомовного дискурсу з урахуванням гендерних і соціальних факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла Л.Р. Вербалізація імплицитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с. 2. Безугла Л.Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імплицитних смислів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук / Л.Р. Безугла. – Київ, 2009. – 36 с. 3. Бондарко А.В. Эксплицитность/имплицитность в общей системе категоризации семантики / А.В. Бондарко // Семантико-дискурсивные исследования языка: эксплицитность / имплицитность выражения смыслов : материалы междунар. науч. конф. – Калининград, 2006. – С. 22–33. 4. Зербіно А.Д. Специфіка типологізації мовленнєвих актів згоди/незгоди у сучасній англійській мові / А.Д. Зербіно // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2011. – Вип. 19. – С. 18–24. 5. Карамішева Н.В. Логіка (теоретична і прикладна): навчальний посібник / Н.В. Карамішева. – К. : Знання, 2011. – 455 с. 6. Лук'янець М.Г. Особливості респонсивних реплік адресата у діалогічному мовленні / М.Г. Лук'янець // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 37. – С. 174–176. 7. Матюшенко О.Ю. Прагматичні аспекти декодування імплицитної інформації у руслі когнітивних вчень / О.Ю. Матюшенко // Вісник Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2007. – Т. 2, № 1. – С. 34–39. 8. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики / М.В. Никитин. – СПб : Научный центр проблем диалога, 1996. – 760 с. 9. Оганезова Т.С. Проблема отграничения имплицитности от смежных понятий и явлений / Т.С. Оганезова // Гуманитарные исследования. – 2011. – № 2 (38). – С. 75–84. 10. Падучева Е.В. Прагматические аспекты

связности диалога / Е.В. Падучева // Известия Академии наук СССР. – Сер. Литература и язык. – 1982. – № 4. – Т. 40. – С. 305–313. 11. Солошук Л.В. Вербальні та невербальні аспекти дискурсивної взаємодії як відображення полікодової природи комунікативного процесу / Л.В. Солошук // Науковий вісник Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – 2013. – № 19(268). – С. 233–237. 12. Шабат-Савка С.Т. Вербалізація категорії комунікативної інтенції: когнітивні, граматичні та дискурсивні вияви : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 / С.Т. Шабат-Савка; НАН України, Ін-т укр. мови. – Київ, 2014. – 438 с. 13. Федосеева А.В. Имплицинтная модальность высказывания в коммуникативно-прагматическом аспекте : дис. ... канд. филол. наук / А.В. Федосеева. – Белгород, 2005. – 209 с. 14. Carston R. The Explicit/Implicit Distinction in Pragmatics and the Limits of Explicit Communication / Robyn Carston. – International Review of Pragmatics 1 (1), 2009. – P. 35–62. 15. Cooren F., Sanders R.E. Implicatures: a schematic approach // Journal of Pragmatics. – 2002. – Vol. 34. – P. 1045–1067. 16. Grice H.P. Logic and Conversation / Herbert Paul Grice // Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts. – New York : Academic Press, 1975. – P. 42–58. 17. Haugh M., Jaszczolt K. Speaker Intentions and Intentionality / M. Haugh, K. Jaszczolt // The Cambridge Handbook of Pragmatics. – United Kingdom: Cambridge University Press, 2012. – P. 87–112. 18. Ruhi S. Intentionality, Communicative Intentions and the Implication of Politeness / S. Ruhi. – Intercultural Pragmatics. – V.5. – 2008. – P. 287–314.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Binchy M. Firefly Summer / M. Binchy. – London : Coronet Books, 1987. – 762 p. 2. Macomber D. 50 Harbor Street (Cedar Cove) / D. Macomber. – Harlequin MIRA, 2013. – 368 p. 3. Macomber D. Glad Tidings: There's Something About Christmas \ Here Comes Trouble / D. Macomber. – Harlequin MIRA, 2012. – 400 p. 4. Margo at the wedding [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.imsdb.com/scripts/Margot-at-the-Wedding.html> 5. Notting Hill [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.awesomefilm.com/script/nothill.txt> 6. Steel D. Heartbeat / D. Steele. – NY: Delacorte, 1991. – 358 p. 7. The Groundhog Day [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dailyscript.com/scripts/groundhogday.pdf>

УДК 811.111'42

**TRANSFORMATIONS
OF EXPRESSIVES THROUGH HISTORY
IN COGNITIVE-COMMUNICATIVE PERSPECTIVE**

Iryna Shevchenko, PhD, Full Professor (Kharkiv)

This article is based on cognitive-communicative approach to discourse in historical pragmatics: it first surveys a variety of different approaches to discourse studies, then takes a close look at the theoretical issues of emotions and finally suggests our understanding of emotional discourse. The article centers on the minimal unit of emotional discourse – a corresponding speech act, with a special emphasis on the historic change of expressives with negative modality, various aspects of these speech acts and their functioning in the English discourse in the 16th – 21st centuries.

Key words: cognitive-communicative approach, emotion, English discourse, history, speech act.

Шевченко І.С. Історичні трансформації експресивів: когнітивно-комунікативний аналіз. Стаття базується на когнітивно-комунікативному підході до дискурсу в рамках історичної прагматики: в ній розглядаються різні підходи до досліджень дискурсу, теоретичні проблеми емоцій і пропонується трактування емоційного дискурсу. Стаття досліджує мінімальну одиницю емоційного дискурсу – відповідний мовленнєвий акт і зосереджена на історичних змінах експресивів з негативною модальністю, на когнітивних і прагматичних аспектах цих мовленнєвих актів і їх функціонування в англійському дискурсі XVI– XXI століть.

Ключові слова: англійський дискурс, емоція, історія, когнітивно-комунікативний підхід, мовленнєвий акт.

Шевченко И.С. Исторические трансформации экспрессивов: когнитивно-коммуникативный анализ. Статья основана на когнитивно-коммуникативном подходе к дискурсу в рамках исторической прагматики: в ней рассматриваются различные подходы к исследованиям дискурса, теоретические проблемы эмоций и предлагается трактовка эмоционального дискурса. Статья исследует минимальную единицу эмоционального дискурса – соответствующий речевой акт и сосредоточена на исторических изменениях экспрессивов с отрицательной модальностью, на когнитивных и прагматических аспектах этих речевых актов и их функционирования в английском дискурсе XVI – XXI веков.

Ключевые слова: английский дискурс, история, когнитивно-коммуникативный подход, речевой акт, эмоция.

1. Introduction

This article is aimed at both theoretical and practical issues: on the one hand, it is to sum up the theoretical approaches to discourse analysis and suggest a cognitive-discursive understanding of a specific type of discourse – emotional one. On the other hand, an expressive speech act is considered here the minimal unit of discourse, and this analysis is centered on expressives with negative modality.

Emotions are an integral part of human communication, they stipulate the speaker – hearer

interchange and at the same time are negotiated in it. In psychology, emotions are understood either from a Superordinate Dimensional or the Discrete emotional perspectives. The latter holds emotions to differ in kind, though the resulting category system doesn't have sharp boundaries and rather is a fuzzy set of constituents. The cognitive-discursive perspective emphasizes emotive mental processing. Being a part of human social and cultural practice cognition is of historic nature. I argue that historic variation of expressive speech acts is rooted in historic

transformations in the worldview due to the fact that communicating emotions goes alongside with their mental processing.

In this essay, I will first highlight the issues of the discourse and its emotional vector; then I will define negative emotions and the two major approaches to their study. Adopting a discrete perspective to negative emotions I will then present evidence from English literature to demonstrate the tendencies of historic development of negative expressives in the English discourse of the 16th-20th centuries with the focus on the interface of their cognitive and communicative (semantic-pragmatic) aspects.

2. Discourse and emotions

The cognitive approach in modern linguistics is based on the assumption that linguistic meaning is experientially grounded, encyclopedic and not separate from other forms of knowledge of the world [3]. These ideas correspond to the anthropocentric, functional and explanatory view of linguistics, and have led to the formation of a cognitive-discursive paradigm of knowledge [6]. Within the framework of this paradigm discursive activities are described against the background of internal mental processes.

Understanding human communication in this paradigm introduces a new vector into pragmatic studies known as Cognitive Pragmatics:

“Pragmatics is a capacity of the mind, a kind of information-processing system, a system for interpreting a particular phenomenon in the world, namely human communicative behavior” [2, p. 128-129].

Cognitive Pragmatics focuses on mental operations related to meanings construed in discursive situations; its subject is meaning production and interpretation viewed as mental / cognitive phenomena in linguistic interaction. In a cognitive-communicative perspective discourse is “an integral phenomenon, mental-and-communicative activity, which takes place in a broad social – cultural context; being a unity of the process and result it possesses continuous and dialogic character” [12, p. 28].

Emotions are vital in the human communicative behavior; this makes the emotional sphere the object of research of a number of sciences: evolutionary biology, physiology, neurophysiology, psychology, cybernetics,

philosophy, psycho- and sociolinguistics, general science of language, stylistics and other. Each of these branches tries to create the fundamental theory of the emotions.

The problem of the emotions and senses is one of the most ancient being in the focus of attention beginning with Plato and Aristotle, in whose works one can find the definition and the description of separate elements of the emotional sphere. Later Herbert Spencer, Baruch Spinoza, David Hume, Immanuel Kant gave detailed philosophical definitions of the essence and the characteristic features of emotions. In philosophy, the role of emotions in forming the subjective image of the real world was described as well as the heuristic aspect of their analysis. According to Cartesian theory of reflection, a person in his perception and notions reflects the outward reality through a complex mixture of sensual experience and mental experience, thinking, needs, emotions.

From the physiological point of view, emotional processes form an important and integral part of the functional system of human behaviour. Though a definition of emotion is still debatable, emotions are generally viewed as internal mental states representing evaluative valenced reactions to events, agents, or objects that vary in intensity. Emotions are short-lived, intense, and directed at some external stimuli [4]. It was proved that the emotion is a complex phenomenon, which consists of neuro-physiological, neural-muscular (expressive) and phenomenological aspects [4]. R. Nabi sums up the theoretic foundations for emotions:

“Although different theorists define emotion by emphasizing different physiological, subjective, or motivational factors, general consensus suggests that emotion is a psychological construct consisting of five components: (1) cognitive appraisal or evaluation of a situation; (2) the physiological component of arousal; (3) a subjective feeling state; (4) a motivational component, including behavior intentions or action readiness; and (5) motor expression” [10, p.153-154].

Each emotion is the system created by these components and a result of their interaction. In linguistic analysis, the focus is on the cognitive evaluative process as well as on emotion’s motivation in the human activities and on linguistic means of emotions’ actualization in discourse. The former suggests a

universal character of the concept EMOTION in the worldview and the latter supplies a deeper insight into the emotional linguistic means. The data of physiological surveys of emotions enabled the linguists to penetrate into the meaning of various metaphorical statements which describe physiological changes in the organism and definite emotional states, as in [6] and others:

e.g. She became scarlet from head to foot. – She was scarlet with rage.

In psychology, emotions are defined as a special class of subjective psychological states, which are reflected in the form of direct perceptions, pleasant or unpleasant person's attitudes to the world, the people, the process and the result of his practical activities [11, p. 367]. The psychology of emotions presents a unity of the intellectual and the emotional, though these two forms of human consciousness are still argued upon. Human emotions, on the one hand, are a part of the objective reality, i.e. they are the reflected objects of the worldview, and on the other hand, they take part in its construction. The specific character of human emotions is revealed in the fact that they are both an object of linguistic reflection and the instrument of human self-reflection and reflection of other objects of reality.

There are two basic theoretical models of emotion: dimensional and discrete. Dimensional theory focuses on emotion as a generalized motivational state characterized by two broad affective dimensions: activation (high / low) and valence (pleasure / displeasure) [8]. Researches from this perspective typically focus on how the degree of positive / negative feeling affects various cognitive and behavioral outcomes.

Discrete emotion theory, on the other hand, mainly focuses on categorical emotional states (emotions, feelings, affects) typically identified by the unique set of mental patterns, underlying them [9]. Relative to one's goals these patterns lead to certain emotions. Researchers who apply discrete emotion theoretical perspective understand human emotion as consisting of unique basic emotional states that emerge primarily from individuals' cognitive appraisal of their environment [9]. This reveals the dynamic nature of the concept EMOTION and suggests it can be modeled as a

frame-scenario of emotion production comprising a successions of slots BASIC MOTIVATION > CATEGORIZING STIMULI (good :: bad) > APPRAISAL > EMOTION. The key slot in this scenario is cognitive evaluation (cf.: according to Izard, the key underlying process according to the discrete emotional perspective is cognitive appraisal that leads to an individual's interpretation of his/her interaction with stimuli in the environment in order to organize adaptive responses [5]). R. Nabi elaborates:

“The associated physiological changes, together with the emotions' particular action tendencies (e.g., flight for fear, retaliation for anger), motivate perceptions, cognitions, and behaviors in ways consistent with each particular emotion's adaptive goal. Only states with unique appraisal patterns, subjective experiences, and action tendencies are considered discrete emotions” [10, p.154].

In discrete perspective, emotions are divided into positive and negative ones. The terms ‘positive :: negative’ are used here to define the emotions caused by actions, states or processes with more or less probable desirable:: undesirable consequences.

3. Historic change of negative expressives

In human society, positive emotions are taken for granted and comprise fewer shades of emotionally evaluative attitude than the negative ones. While linguistic pragmatics mostly focuses on such emotional states as fear, anger, disgust, sadness [10], cognitive-discursive paradigm enables researchers to consider anger, contempt, disgust, fear, shame, grief and suffering [1], though there are clashes of certain emotions and states and their properties should rather be viewed as clusters than separate entities.

The concept EMOTION is of universal nature and presents both the process and result of cognitive appraisal. Schemes of more particular emotions share the slots CATEGORIZING STIMULI (good :: bad) and APPRAISAL, but each separate feeling differs in the slots of BASIC MOTIVATION and EMOTION. In cognitive-discursive perspective, the semantic-pragmatic subtypes of the expressives, according to T. Bytsenko [1], can be schematically presented in the following way (based on BASIC MOTIVATION and APPRAISAL):

Anger – *I hate smth / smb or I am angry*;
 Contempt – *I despise smth / smb.*;
 Disgust – *I loathe smth / smb.*;
 Fear – *I fear smth / smb.*;
 Shame – *I am ashamed*;
 Grief and Suffering – *I grieve / I suffer*.

In the 16th – 21st cc., these semantic-pragmatic subtypes of expressives share common markers which indicate direct expressives: on the level of lexis – emotionally marked vocabulary (interjections (which are the most vividly varied), emotionally evaluative words; stylistically marked words, metaphors (including zoonimic ones), epithets, comparisons, qualifying synonyms, hyperbole, meiosis etc.); on the syntactic level – nominative, unfinished or broken sentences as well as elliptic structures, inversion, parceling, repetitions, parallelism, expletive sentences, isolation.

Indirect expressives may have the structure of imperatives, interrogative sentences, subjunctive mood etc.

The historic change in negative emotions for the last five centuries is the most vivid in Anger, Contempt, Disgust, Fear, Shame, Grief and Suffering [1]. The historic variation of semantic subtypes of expressive speech acts, on the one hand, goes alongside with the linguistic development, the change in lexis, stylistics and grammar; and on the other hand, it correlates with the change in the worldview, in particular, with the switch of ethic social-cultural norms of the British linguistic community from predominantly positive in the 16th c. to negative in the 21st c. (in terms of the politeness principles). Transformations of expressives through history demonstrate both common and varying tendencies. Among the former is a considerable reduction of interjections (*Ay, Alack, fie* went out of use after the 16th century) and other lexical intensifiers, vulgar words (*slave, rascal, rogue, damn'd*) and blasphemies (*By Gis and by Saint Charity* in the 16th c., *Jesu!* in the 17th c., *zound* (in the 18th c.), *by Heavens, Gad* in the 19th c., *Dear God!* in the 20th c.).

Varying tendencies of historic change for particular emotions comprise: in speech acts of Anger epithets become less frequent; in Disgust vulgar words vary and become more diverse in the 20th c.; in Fear blasphemy becomes less diverse though it functions

quite frequently over the last five centuries; in Shame, Grief and Suffering the number of broken sentences and repetitions grows in the 20th c. [1].

4. Conclusion

In this article I have tried to show that a cognitive-communicative approach to discourse on the whole and expressive speech acts in particular supplies relevant instruments for the analysis of speech acts and their diachronic variation. It has been proved that historically expressive speech acts of negative emotionality demonstrate stability of their pragmatic-semantic properties and historic change of the aspects of locution and context (speech act variables). The former is based in the relevant stability of the universal concept EMOTION and the latter is a result of the transformation of the worldview, namely politeness principles, and the system of the language through history. The historic variation of pragmatic-semantic subtypes of expressives of negative emotionality reveals a general tendency of reduction of emotional markers.

The results obtained may suggest further insight into emotions in cognitive-discursive perspective both in historic and cross-cultural aspects.

REFERENCES

1. Bytsenko T.A. Historical dynamics of expressives of negative emotionality in the English discourse of the 16th – 20th centuries. Thesis for a Candidate Degree in Philology. – Kharkiv, 2003. – 210 p.
2. Carston R. “Linguistic Meaning, Communicated Meaning and Cognitive Pragmatics / R. Carston // Mind and Language. – 2002. – #1-2. – P. 128-129.
3. Geeraerts D. Introduction. A rough guide to Cognitive Linguistics / D. Geeraerts // Geeraerts D., Dirven R., Taylor J., Lanacker R. (eds.). – N.Y., 2006. – P. 1-28.
4. Izard C. E. Human Emotions / C.E. Izard. – New York, London: Plenum Press, 1977.
5. Izard C.E. Emotion theory and research: Highlights, unanswered questions, and emerging issues / C.E. Izard. – Annual Review of Psychology. – 2009. – #60. – P. 1-25.
6. Kubryakova Y. Yazyk i znanie: Na puti polucheniya znaniy o yazyke: Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol' yazyka v poznanii mira. – M: Yazyki slavianskoj kultury, 2004. – 560 p.
7. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind / Lakoff G. – Chicago: University of

- Chicago Press, 1987. 8. Lang P. J. Looking at pictures: Affective, facial, visceral, and behavioral reactions / Lang P. J., Greenwald M.K., Bradley M.M., Hamm A.O. *Psychophysiology*. – 1993. – #30. – P. 261-273.
9. Lazarus R.S. *Emotion and adaptation* / R.S. Lazarus. – NY, L. : Oxford University Press, 1991.
10. Nabi R. L. The Case for Emphasizing Discrete Emotions in Communication Research / R.L. Nabi // *Communication Monographs*. – 2010. – #77, 2. – P. 153-159.
11. Nemov R.S. *Psychologiya* / R.S. Nemov. – Moskva: Prosvesceniye, 1995.
12. Shevchenko I.S. *Diskurs kak myslekommunikativnoye obrazovaniye* / Shevchenko I.S., Morozova O.I. // *Visnyk Kharkivs'kogo natsional'nogo universitetu imeni V.N. Karazina*. – 2003. – # 586. – P. 35–38.

КОНВЕРСАЦИОННЫЙ АНАЛИЗ РЕЧЕВОГО АКТА ОДОБРЕНИЯ

Н.А. Бигунова, канд. филол. наук (Одесса)

Статья сообщает о результатах проведения разговорного анализа речевого акта одобрения в англоязычном художественном дискурсе. Одобрение определяется как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, объектом оценки в котором являются предметы, идеи и явления. В ходе разговорного анализа фактического материала установлено, что РА одобрения главным образом формулируется как реагирующий или иницирующий коммуникативный ход. Значительно реже одобрение выполняет функцию послесловия либо входит в состав побочного эпизода.

Ключевые слова: коммуникативный ход, коммуникативный шаг, одобрение, речевой акт, речевой эпизод.

Бигунова Н.О. Конверсацийний аналіз мовленнєвого акту схвалення. Стаття повідомляє про результати проведення конверсацийного аналізу мовленнєвого акту схвалення в англomовному художньому дискурсі. Схвалення визначається як позитивно-оцінний експресивний синкретичний МА, об'єктом оцінки в якому є предмети, ідеї і явища. В ході конверсацийного аналізу фактичного матеріалу встановлено, що МА схвалення головним чином формулюється як реагуючий або ініціюючий комунікативний хід. Значно рідше схвалення виконує функцію післямови або входить до складу побічного епізоду.

Ключові слова: комунікативний крок, комунікативний хід, мовленнєвий акт, мовленнєвий епізод, схвалення.

Bigunova N.O. Conversation analysis of approval speech act. The article reports on the results of approval speech act conversation analysis in English artistic discourse. Approval is defined as a positive evaluative syncretic speech act, the object of evaluation in which is inanimate objects, ideas and events. In the course of the conversation analysis of the factual data it has been established that approval speech act is mainly framed as a responsive or initiative communicative move. Far less often approval performs the follow-up function or becomes a member of a side-sequence.

Key words: communicative move, communicative turn, approval, speech act, speech sequence.

Общение в реальной коммуникации может длиться от нескольких секунд до множества часов. В художественном тексте, имитирующем реальную коммуникацию, автор стремится передать только интересные, важные для авторского замысла, моменты общения. Тем не менее, одномоментное диалогическое общение двух или более персонажей может занимать в художественном тексте не одну страницу. Высказывания положительной оценки «вплетаются» в общение персонажей самими разнообразными и причудливыми узорами. На данном этапе нашей работы возникает вопрос: возможно ли все многообразие оценочных фраз разложить по привычной разговорной схеме «стимул – реакция»?

Обоснование выбора говорящими языковых и неязыковых способов общения с учетом присутствующих у адресата предшествующих знаний и ожиданий, пояснение нарушений смены коммуникативных ролей, представляется возможным при помощи разговорного анализа.

Конверсацийний аналіз був вперше розроблений в дослідженнях Г. Сакса в началі 60-х років в університеті штату Каліфорнія [11]. Крім Г. Сакса, це напрямлення також тісно пов'язано з іменами Е. Щеглова і Г. Джефферсон, описавшими ритуали мени комунікативних ролей [13; 14; 8]. Конверсацийний аналіз учитиває такої параметр, як лице партнерів общения (сохранения статуса и роли коммуниканта, баланс,

повышение статуса или понижение его), их имидж, стратегии и способы их реализации. Он изучает, как происходит смена ролей в диалогическом общении, как собеседники справляются с затруднениями в общении [7, с. 169].

Актуальность данной статьи, посвященной разговорному анализу высказываний одобрения в художественном дискурсе, определяется тем, что до сих пор речевой акт одобрения не изучен с точки зрения его коммуникативной структуры. Более того, немногочисленные исследователи, занимавшиеся данным актом (Н.В. Коробова, Е.В. Ярошевич, Т.В. Кабанкова), не отграничивают его от смежных положительно-оценочных актов похвалы, комплимента и лести.

Объектом данного исследования является речевой акт (далее РА) одобрения, реализуемый в англоязычном художественном дискурсе. Предметом исследования служат коммуникативные ходы разных структурных типов, в рамках которых формулируется РА одобрения.

Целью работы является описание разговорного анализа РА одобрения в современном англоязычном художественном дискурсе.

Одобрение определяем как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, адресат которого никогда не выступает объектом оценки. Объектами одобрения являются неодушевленные предметы, идеи и явления. В диалогическом дискурсе одобрение реализует такие стратегии позитивной вежливости, как контакто-устанавливающую стратегию и стратегию смягчения высказывания, стратегии эмоционального воздействия и манипулирования.

Материалом исследования послужили тексты 52 современных англоязычных художественных произведений общим объемом 18380 страниц, из которых были отобраны высказывания одобрения. Выборка составляет 743 РА одобрения.

В разговорном анализе часто фигурирует термин *смежная пара* (*adjacency pair*), фактически соответствующий широко употребляемой в отечественной лингвистике категории *диалогическое единство*. Все они обозначают явление, состоящее из стереотипного обмена *репликами*, точнее, *ходами*. Поэтому здесь предпочтение отдано термину *обмен* (*exchange*).

«Turn» – «коммуникативный шаг» или «репликовый шаг» в качестве формально-структурной единицы диалога определяется как фрагмент дискурса одного говорящего, отграниченной речью других [5, с. 9; 10, с. 15]. Шаг – это все, что говорит один собеседник до того, как другой собеседник начинает говорить [12, с. 701].

Дж. Синклер и М. Каулсард «шагом» (*turn*) называют минимальную единицу диалогической речи, совокупность которых дает образование, именуемое «ходом» (*move*) [15, с. 87; 6, с. 247]: «коммуникативный ход является минимальной свободной единицей дискурса и состоит из одного или нескольких шагов» [15, с. 23]. Забегая вперед, отметим, что, по нашему мнению, может быть и наоборот: шаг может включать несколько коммуникативных ходов.

Ван Дейк определяет *речевой ход* как функциональную единицу последовательности действий, которая способствует решению локальной или глобальной задачи под контролем стратегии [2, с. 274].

Мы придерживаемся точки зрения, согласно которой реплика – лишь формальная единица. Репликовый шаг и коммуникативный ход – единицы разной природы, поэтому они не вступают в системные или иерархические отношения. Инициативными и реактивными не могут быть ни реплики, ни речевые акты. Это качество принадлежит только коммуникативному ходу и обусловлено его функциональной направленностью.

Коммуникативная направленность хода прогрессивного порядка называется *иницирующей*, а обратная коммуникативная направленность рассматривается как *реагирующая* – согласующаяся с целевой направленностью иницирующего хода. Иницирующее высказывание говорящего подвергается интерпретации собеседника, который предлагает свою интерпретацию в ответной реплике. Однако, интеракция на этом не заканчивается. Собеседнику может быть важно узнать, понял ли его реакцию инициатор, приемлема ли его реакция, и правильно ли он интерпретировал высказывание инициатора интеракции. Это может потребовать дальнейшего вклада инициатора [16, с. 375; 9, с. 32]. Таким образом, в КА оперируют еще одним образованием – *речевым эпизодом*, представляющим наибольший интерес для нашего исследования.

Термин *речевой эпизод (sequence)* наименее ясно определен исследователями. Он так же, как и коммуникативный ход, состоит из более, чем одного, коммуникативного шага. Эпизод не всегда является смежной парой, иногда он состоит из трех или четырех шагов [17, с. 9].

Согласно Дж. Синклеру и М. Култхарду, анализирующих общение учителя и учеников на уроке, речевой обмен состоит из трех ходов: иницирующий шаг учителя, респонсивный шаг ученика и послесловие учителя (*follow-up*). По их мнению, в пределах каждого шага, совершенного одним говорящим, может быть два хода [15].

Речевой эпизод отличается от смежной пары тем, что он предлагает не две, а три составные части для интеракции [17, с. 12]. Эми Б.М. Цуи настаивает на том, что трех-звеньевой (трехсоставный, трех-членный) эпизод более убедителен при описании базовой единицы конверсационной организации, чем смежная пара [там же, с. 25]. Эми Б.М. Цуи предлагает в качестве базовой единицы интеракции (общения) трех-членный эпизод (обмен) со следующими структурными элементами: инициация, реакция и послесловие [там же].

Функция *послесловия* определяется многими исследователями как исключительно оценочная, что представляет особый интерес для нашего исследования [4; 6]. По мнению Эми Б.М. Цуи, ход-послесловие является очень важным элементом речевого эпизода. Это элемент, на котором базируется дальнейшее общение. Он выполняет общую функцию подтверждения результата общения, которое состояло из иницирующего и респонсивного (ответного) ходов [17, с. 34]. Три хода трех-членного эпизода соотносятся друг с другом так, чтобы каждый ход подготавливал последующий ход. В общении *face-to-face* ход-послесловие часто реализуется невербальными средствами, такими как кивок, улыбка, движение бровей и т.д. [там же, с. 37].

Разновидностью речевого эпизода, включающего более двух шагов, является смежная пара, вставленная внутрь другой пары, названная Э. Щеглофф *вставным эпизодом (insertion sequence)* [13]. В свою очередь, Г. Джефферсон предлагает термин *побочный эпизод (side sequence)*, который несколько отличается от *вставного эпизода* Э. Щеглоффа. Побочный эпизод, который ученая квалифицирует как эпизод сбоя (неудачи) (*misapprehension sequence*), состоит из более чем одной смежной пары: данный эпизод включает шаги утверждения, недопонимания и разъяснения, а также возможный компонент эпизода – терминатор (знак завершения) [8, с. 317]. Следовательно, по мнению Г. Джефферсон, *побочный эпизод* состоит из трех или четырех шагов.

Для обозначения сложных структур пользуются тем же термином *обмен [exchange – 15; 3]* или *interchange* [10, с. 35]. Принципиального терминологического значения число шагов в подобного рода моделях обмена не имеет, поэтому М.Л. Макаров с полным основанием советует применять ко всем ее разновидностям (двух-, трех- и четырехместным) единый термин *обмен*, уточняя его объем прилагательными *простой* (для двух-шаговых структур) и *сложный* (для трех- и четырехместных структур) [3].

Конверсационный анализ нашей выборки направлен на изучение структуры речевых эпизодов (далее РЭ), включающих высказывания одобрения. Выделяются иницирующие, реагирующие, послесловные и побочные коммуникативные эпизоды. Мена коммуникативных ролей посредством ходов, входящих в структуру эпизода, разворачивается по следующим схемам: ПО¹ – Р, С – ПО; С – Р – ПО и С – Н – ПО.

Количественные показатели использования выделенных типов коммуникативных ходов при выражении одобрения представлены в следующей таблице:

¹ ПО - положительно-оценочное высказывание, С – стимул, Р – реакция, Н – недопонимание.

Таблиця

**Реализация одобрения коммуникативными ходами
разных структурных типов**

Тип коммуникативного хода, в рамках которого формулируется одобрение	Количество употреблений, в %
инициирующий коммуникативный ход (ПО-Р)	41.8
реагирующий коммуникативный ход (С-Р)	47.6
Послесловие (С-Р-ПО)	7.5
Побочный эпизод (С – Н – ПО)	3.1

Прежде всего, РА одобрения может функционировать в качестве инициирующего коммуникативного хода. Под «инициацией» понимается не только речевое образование, открывающее диалог: инициирующий характер имеют и коммуникативные ходы «внутри» диалога, «ибо всякое высказывание чревато ответом» [1, с. 437].

Всего 41.8% высказываний одобрения выступают в роли инициирующего репликового шага. Следует отметить, что одобрение как коммуникативный ход характеризуется краткостью: он, как правило, включает всего один репликовый шаг, что отличает его от таких значительно более многословных выражений положительной оценки как похвала или лесть. В целом, краткость характеризует выражение одобрения вне зависимости от вида коммуникативного хода, который он собой представляет.

Поводом для инициации одобрения, как правило, служит новый «виток» в развитии действия, т.е. новое действие или перемена места: например, выход на улицу или вход в ресторан, подача блюда или напитка, как например, в следующем эпизоде:

*She took several gulps of the amber liquid.
“Mmm, lovely”* [20, с. 58].

В данном РЭ в качестве инициации функционирует экспрессивный коммуникативный ход в эллиптической форме, иллокутивной целью которого является одобрение.

Инициирующий коммуникативный ход одобрения, состоящий из двух репликовых шагов, вызван новым действием – завершением прогулки Кейт и ее возвращением в дом друга:

Kate returned to West Street glowing. “It’s so lovely! I never knew it was so lovely!” [26, с. 108].

Кроме того, инициирующий шаг одобрения часто следует рассматривать как второстепенный

шаг в составе главного коммуникативного хода, например, благодарности:

She opened her eyes, and cleared her throat. It was time. “Excuse me...” she called out. The courtyard fell quiet. “I’ll be brief. I don’t want this wonderful food to go cold. I just want to thank you all for coming. I still can’t believe I’m sixty year sold...” [24, с. 7].

В приведенном эпизоде главная иллокутивная цель хозяйки банкета – выражение благодарности собравшимся гостям, а выражение одобрения ожидающему их пиршеству – цель второстепенная. Таким образом, коммуникативный ход в данном случае состоит из множества шагов: из экспрессива-извинения, промисива, декларатива, экспрессива-благодарности и еще ряда декларативов и экспрессивов.

В качестве коммуникативного хода-реакции активнее всего употребляются высказывания одобрения (47.6% всех реализаций одобрения). Во-первых, данный акт может выступать как согласие с ранее высказанным мнением, идеей, предложением, то есть представлять собой реагирующий коммуникативный ход, как, например, в следующих ситуациях:

- “So if you really think it’s so dangerous here, Moose, then we should move back home.” “**Good idea.**” I say, my voice low and hard [18, с. 84].
- “People aren’t satisfied just to have their trinket be worth a fortune. No, it is better, far better, if they bought it on the cheap from some unsuspecting rube. No one considers the feelings of the unsuspecting yard salesman who was cheated, who lost out.” “**Good point**” [19, с. 49].

Кроме того, одобрение может представлять собой положительную реакцию на новость, как например, в ситуации, когда муж сообщает жене

о том, что он близок к повышению по службе, и она относится к этому одобрительно:

"I can feel that I'm close, Sadie. Damn close. I can smell it." – "That's great" [27, с. 262].

Реагирующий коммуникативный ход со значением одобрения также совершается адресантом как средство поддержания контакта, как сигнал о том, что сделанное и сказанное собеседником, воспринято и одобрено, как например, в таком РА одобрения:

"I thought you'd appreciate the flowers," says Loretta. "Kind of cheap and cheerful. But – "It's lovely, Loretta, thanks" [там же, с. 117].

В приведенном эпизоде реагирующий ход представляет собой два шага-экспрессива: одобрение и благодарность.

Использование послесловного коммуникативного хода в РА одобрения (7.8% всех ходов) вполне закономерно: коммуникант отправляет запрос, получает на него ответ и выражает удовлетворение. Например, маленькой девочке очень важно узнать, не подсматривал ли отец, когда она готовила для него сюрприз, поэтому после иницирующего хода-квеситива следует не только реагирующий ход-декларатив, но и очень важный ход-послеловие, который выражает одобрение отрицательной реакции собеседника:

"Daddy, you didn't look, did you?" said my daughter.

I smiled and shook my head. "Didn't see a thing, angel." "Good" [22, с. 99].

Другой возможной схемой является направление запроса о некотором объекте, получение ответа и пояснение причины своего интереса к данному объекту – он нравится коммуниканту:

What are those flowers in the pot, Lily?" – "Pansies." – "That's a lovely scent" [21, с. 60].

В ответ на стимул-квеситив «Как дела?» жена сообщает мужу, что чувствует себя лучше, формулируя реагирующее одобрение. Муж сначала выражает удивление, а затем удовлетворение – одобрение-послеловие. Вторая речевая партия мужа состоит из двух экспрессивов:

"Are you sure you're OK?" "I'm feeling... so much better about everything." Tom's shoulders drop away from his ears. "Really?" he asks. He looks more boyish all of a sudden, like a

weight's been lifted off him. "That's good, really good, to hear" [27, с. 212].

Реакцией на промиссив в следующем примере из выборки (предложение приготовить ребенку ужин) является ответный декларативный ход (сообщение о том, что ужин уже приготовлен), который, в свою очередь, вызывает одобрение собеседника в виде послесловного коммуникативного хода "Great":

"I'll fix Danny supper." – "Already fed and watered," Tom says proudly, like he's conquered a small continent rather than just done the thing I do every day. "Tookhimout." – "Great" [там же, 46].

Включение высказываний положительной оценки в структуру побочного эпизода имеет место довольно редко (3.1% высказываний одобрения). Одобрение вклинивается в побочный эпизод в качестве разъяснения возникшего непонимания между коммуникантами.

Положительная оценка при этом формулируется как коммуникативный ход первого коммуниканта в ответ на непонимание второго либо как репликовый шаг второго коммуниканта вслед за шагом непонимания, сделанного первым. Таким образом, возможны, как минимум, две формулы побочного эпизода: С – РН – ПО (стимул-утверждение, реакция-недопонимание, положительная оценка как разъяснение) и С – Н + ПО (стимул-утверждение, реакция-несогласие + положительная оценка как разъяснение). Однако, непонимание или несогласие не всегда устраняется одним ответным ходом собеседника. Иногда возникает 3-4 и более хода. Структура побочного фрагмента с вкраплением оценочных ходов представляется сложной и вариативной.

В ответ на предложение подумать о положении дел в компании Флип выражает сомнение в необходимости подобных размышлений и с одобрением констатирует успехи компании. Выражение одобрения происходит по схеме С – Н + ПО:

"We need to think about it." – "Well, there isn't much to think about, surely?" Flip asked, lighting a new cigarette. "The company's more successful than ever. It'll be a matter of transferring your shares, signing over power of attorney at some stage" [24, с. 124].

Узнав о встрече Лина с Дидье, Карла саркастически заявляет, что Дидье наверняка говорил без умолку, с чем Лин соглашается, заявляя, однако, что это было интересно – одобрение выступает как противоречие со стимулирующей репликой собеседницы:

“I think Didier would’ve done most of the talking,” she guessed. – “Well, yes, he did, but it was interesting. I enjoyed it. It’s the first time we’ve ever talked like that” [23, с. 58].

Схема приведенного побочного эпизода такова: стимул-декларатив, затем реагирующий ход, состоящий из двух декларативов: частичного согласия и возражения, одобрения-экспрессива и еще одного декларатива.

Более сложную структуру имеет эпизод, в котором Саймон пытается увести свою жену Керри от разговора о своей матери, он перебивает ее и заговаривает о том, к чему он сам бы отнесся с одобрением в момент речи:

“About last night,” she said. – “I know.” – “It isn’t very easy to explain – “Nothing is,” Simon said. “Nothing bloody is, right now. That’s why, in the midst of all these problems, twenty minutes of happy, uncomplicated sex would have been so great.” – “I know,” Carrie said. “Your – your mother – “What the hell has my mother got to do with our sex life?” [25, с. 157].

В приведенном примере ход первого коммуниканта резко сменяется ходом второго, затем первый пытается довести свою мысль до конца, однако, второй снова его перебивает, выражая несогласие и затем одобрение-пожелание.

Таким образом, на смену термину «диалогическое единство», предполагающему только одну формулу – реплика-реакция, приходит термин «речевой эпизод», выступающий базовой единицей конверсационной организации. Структура *речевого эпизода*, в отличие от двух-репликового диалогического единства, отличается вариантным характером. Помимо традиционной *смежной пары* (стимул-реакция), речевой эпизод может представлять собой трех-членное единство (иницирующий ход, реагирующий ход, ход-послесловие), а также большее образование, если в структуру основного эпизода вклинивается *побочный эпизод*.

Выполненный конверсационный анализ факти-

ческого материала и отображающая его итоги таблица свидетельствуют о том, что РА одобрения чаще формулируется как реагирующий коммуникативный ход (это происходит почти в половине высказываний одобрения – 47.6%). Одобрение в качестве реакции выступает как согласие с ранее высказанным мнением, идеей, предложением, как положительная реакция на новость. Несколько реже – в 41.8% высказываний одобрение выступает инициирующей репликой. Поводом для инициации одобрения, как правило, служит новый «виток» в развитии действия, т.е. новое действие или перемена места: например, выход на улицу или вход в ресторан, подача блюда или напиток. В 7.5% высказываний одобрение выполняет функцию послесловия: коммуникант отправляет запрос, получает ответ и выражает удовлетворение. Другой возможной схемой является отправление запроса о некотором объекте, получение ответа и пояснение причины своего интереса к данному объекту – он нравится коммуниканту. Лишь в 3.1% эпизодов одобрение входит в состав побочного эпизода.

Перспективой настоящего исследования является сравнительное проведение конверсационного анализа смежных РА положительной оценки: одобрения, похвалы, комплимента и лести.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С. 250–296.
2. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Burton D. Analysing Spoken Discourse / D. Burton // Studies in Discourse Analysis; [ed. by M. Coulthard and M. Montgomery]. – London and Boston: Routledge and Kegan Paul, 1981. – P. 61–81.
5. Carlson L. Dialogue Games: An Approach to Discourse Analysis / L. Carlson. – Dordrecht: Reidel, 1983. – 316 p.
6. Coulthard M. Forensic Discourse Analysis / M. Coulthard // Advanced in Spoken Discourse Analysis. – London: Routledge, 1992. – P. 242–257.
7. Hopper R. Conversation Analysis Methods / R. Hopper, S. Koch, J Mandelbaum // Contemporary Issues in Language and Discourse Processes. – Lnd.: Erbaum, 1986. – P. 169–186.
8. Jefferson G. Side Sequences / G. Jefferson // Sudnow

- (Ed.) *Studies in social interaction* New York. – NY : Free Press, 1972. – P. 294–330. 9. Mishler E.G. *Studies in Dialogue and Discourse: an Exponential Law of Successive Questioning* / E.G. Mishler // *Language in Society*. – # 4. – 1975. – P. 31–51. 10. Owen M. *Apologies and Remedial Interchanges: A Study of Language Use in Social Interaction* / M. Owen. – Berlin : Mouton, 1983. – 192 p. 11. Sacks H. *Lectures on Conversation* / H. Sacks. – 2nd ed. – 2 vols. – Cambridge, MA, 1995. 12. Sacks H. *A Simplest Systematics for the Organization of Turn-taking for Conversation* / H. Sacks, E. Schegloff, G. Jefferson // *Language*. – 50 / 4, 1974. – P. 696–753. 13. Schegloff E. *Notes on a conversational practice: Formulating place* / E. Schegloff // Sudnow (Ed.) *Studies in social interaction* New York. – NY : Free Press, 1972. 14. Schegloff E. *Opening up closings* / E. Schegloff, H. Sacks // *Semiotica*. – 7 / 4. – 1973. – P. 289–327. 15. Sinclair J.M. *Towards an Analysis of Discourse* / J.M. Sinclair, M. Coulthard. – London : Oxford University Press, 1975. – 381 p. 16. Tsui A.B.M. *Aspects of the classification of illocutionary acts and the notion of a perlocutionary act* / A.B.M. Tsui // *Semiotica*. – 66/4, 1987. – P. 359–377 (b). 17. Tsui Amy B.M. *English Conversation* / A.B.M. Tsui. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 298 p. 18. Choldenko G. *Al Capone Does My Shirts* / G. Choldenko. – London : Puffin Books, 2006. – 215 p. 19. Coben H. *Promise me* / H. Coben. – London : Orion, 2007. – 454 p. 20. Cox J. *Divorced and deadly* / J. Cox. – London : Harper Collins Publishers, 2009. – 240 p. 21. Jones R.C. *Ten seconds from the sun* / R.C. Jones. – London : Abacus, 2009. – 309 p. 22. Parsons T. *Men from the boys* / T. Parsons. – London : Harper Collins, 2010. – 276 p. 23. Roberts G.D. *Shantaram* / G.D. Roberts. – London : Abacus, 2008. – 933 p. 24. Ruston J. *To touch the stars* / J. Ruston. – London : Headline Review, 2010. – 442 p. 25. Trollope J. *Marrying the mistress* / J. Trollope. – London : Black Swan, 2001. – 333 p. 26. Trollope J. *The men and the girls* / J. Trollope. – London : Black Swan, 1993. – 319 p. 27. Williams P. *How to be married* / P. Williams. – London : Headline Review, 2010. – 376 p.

УДК 811.111 + 367.622.12

ВЛАСНІ ІМЕНА ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Т.О. Мизин, канд. філол. наук (Київ)

У статті розглядається процес формування фонду власних імен англійської мови. Аналізуються екстралінгвістичні фактори, які вплинули на розвиток системи найменування. Виділено етимологічні характеристики власних імен. Досліджено структуру власного імені на різних етапах розвитку англійської мови. Підкреслюється ідея максимальної значимості власних імен, які розглядаються як білатеральний мовний знак. Виділено їхні семантичні особливості. Доведено, що власні імена є найбільш стійким фактором культури народу.

Ключові слова: власне ім'я, екстралінгвістичний фактор, етимологічні характеристики, семантичні особливості.

Мизин Т.А. Личные имена как составляющая часть языковой картины мира. В статье рассматривается процесс формирования фонда личных имен английского языка. Анализируются экстралингвистические факторы, повлиявшие на развитие системы наименования. Выделены этимологические характеристики личных имен. Исследована структура личных имен на разных этапах их развития. Подчеркивается идея максимальной значимости личных имен, которые рассматриваются как билатеральный языковой знак. Выделены их семантические характеристики. Доказано, что личные имена являются наиболее стойким фактором культуры народа.

Ключевые слова: личное имя, семантические особенности, экстралингвистический фактор, этимологические характеристики,

Myzyn T.O. Proper Names as the Language Picture of the World Constituent Part. The article deals with the formation process of the proper names fund. The author analyses extralinguistic factors that influenced the development of the nomination system. Etymological characteristics of proper names are defined. Proper names structure on different stages of their development is researched. The idea of meaningfulness of proper names which are considered bilateral signs is emphasized. Their semantic characteristics are singled out. It is proved that proper names are the most stable factors of the people's culture.

Key words: etymological characteristics, extralinguistic factor, proper name, semantic peculiarities.

У сучасній лінгвістиці спостерігається значний інтерес до проблем ономастики, тобто до вивчення власних імен, що зумовлено, зокрема, розвитком антропоцентричної парадигми мовознавчої науки.

Власні імена відіграють важливу роль у житті народу. Вони займають особливе місце в мові, в номінативній діяльності людини. Справедливо вважається, що вони є найважливішим матеріалом у дослідженні питання про лінгвістичне відображення картини світу. Власні імена представляють собою унікальний прошарок лексики, який дозволяє простежити витоки становлення менталітету народу. Вони являють собою особливу категоріальну групу всередині мови як специфічної семіоло-

гічної комунікативної системи.

Актуальність теми дослідження зумовлена важливістю подальшої розробки теоретичних положень ономастики з одного боку, та семантики – з іншого, недостатньою вивченістю процесу формування фонду власних імен англійської мови, необхідністю охарактеризувати діахронічну картину розвитку англійського імені.

Перед собою у цій розвідці ми ставимо за мету: дослідити походження й семантичні особливості англійських власних імен, показати динаміку їхнього розвитку.

Об'єктом дослідження є власні імена англійської мови.

Предмет – екстралінгвістичні фактори, які вплинули на розвиток системи найменування в англійській мові, етимологічні та семантичні особливості власних імен.

Матеріалом дослідження слугують дані словників власних імен [1; 5; 10; 12].

Проблеми когнітивної ономастики, лінгвістичні й функціональні аспекти власних імен завжди привертала увагу лінгвістів. Вивченням цих питань займалися такі вчені, як С.І. Гарагуля, Д.І. Єрмолович, О.А. Леонович, Т.А. Комова, Т.С. Олійник, А.В. Суперанська, Л.В. Гнаповська та інші.

Лінгвісти підкреслюють, що людське суспільство знаходиться в постійному русі й розвитку. У різні епохи і в різних культурах люди сприймають і усвідомлюють світ по-своєму. Тому конструюється особлива, історично обумовлена картина світу. Антропоніміка, як і будь-яка лексика, жваво реагує на всі явища, що відбуваються в навколишньому для людини середовищі, внаслідок чого імена виявляються мимовільними реєстраторами явищ природи і подій, що мали місце в суспільному і культурному житті народу.

І.О. Голубовська стверджує, що мова є однією з форм збереження культури та її знаряддям. Мова як форма зберігання культури виступає скарбницею культурних цінностей етносу та засобом її трансляції в майбутнє. З одного боку, вона відображає підсвідомі інтуїції народу – свого носія – про навколишній світ, з другого – зберігає пам'ять про значні історичні події в житті етносу [4, с. 35].

Мовна картина світу відображає реальність через культурну картину. Тож можемо твердити, що культурна й мовна картини світу взаємопов'язані.

Власні назви англійської мови пройшли довгий шлях розвитку, шлях, пов'язаний із історією народу, його культурою.

Слід зазначити, що в історії Великобританії було багато хвиль найменувань. Досліджуючи це мовне явище, не можна не помітити впливу позамовної дійсності.

Так, у VII столітті до нашої ери територію Великої Британії заселяли кельти. Кельтські імена могли мати як просту, так і складну структуру:

- іменник: *Alan* (*alun* – гармонія), *Evan* (*eoghaim* – юнак);

- іменник + іменник: *Faolchadh* (*wolf* – вовк + *warrior* – воїн);
- прикметник + іменник: *Fionnbhar* (*fair* – світлий + *head* – голова);
- іменник + прикметник: *Muriel* (*muir* – море + *geal* – яскравий).

У сучасній системі власних імен англійської мови можна знайти лише небагато кельтських імен. Проте, набувши англізованої форми, вони є досить популярними: *Donald* (*dubno* – мир + *val* – правління), *Bridget*, *Brian* (*Bryan*, *Brien*) (*brigh* – влада, сила).

Починаючи з 54 р. до н.е. до 80 років I століття нашої ери в Англії правили римляни. Ми не можемо стверджувати, що вплив латинської мови на формування антропонімічної системи того часу на англійську мову згодом виявився значним. Але відомо, що деякі власні імена були запозичені місцевим населенням і з часом перейшли в англійську мову: *Claudius* (*claudus* – кульгавий), *Phoebus* (*phoibos* – блискучий, сяючий).

У середині V століття почалося завоювання території германськими племенами: англами, саксами, ютами. Переселившись на територію Британії, вони принесли зі своєю мовою, звичаями та традиціями також свою систему антропонімії. У цих племен іменна система складалася тільки з власного імені, іноді до нього приєднувалося прізвище. Причина однойменної системи, на наш погляд, полягає в замкнутому колективі й великій кількості імен, які існували в давньоанглійській мові. Германське завоювання привело до руйнації традиції найменування. Цей період характеризується іменами, джерелом яких були загальні назви. Англосакси, як і інші германські племена, мали ім'я, яке за своєю структурою було простим: *Hwita* (мудрий), *Linne* (*hlynn* – стрімкий потік), *Fredi* (мир, дружба, захист). Але з часом прості імена були витіснені двохкомпонентними: *Alden* (*eald* – старий + *wine* – друг, товариш), *Aldrich* (*aethele* – благородний + *rice* – могутній), *Alger* (*aethele* – чудовий + *gar* – спис), *Etheldred* (*aethele* – благородний, чудовий + *thryth* – могутність, сила, влада), *Winfred* (*wine* – захисник + *frithu* – мир), *Wulfstan* (*wulf* – вовк + *stan* – камінь). Семантика більшої частини імен була прозорою. Зауважимо, що всі ці імена мали позитивну конотацію. Вони

відображають найкращі людські якості, героїчне сприйняття світу. Можна стверджувати, що вони є згустком лінгвокультурних знань людини про світ.

Витісненню англосаксонських імен сприяло запровадження християнства. Місіонери користувалися підтримкою королівської влади, тому розповсюдження християнської релігії проходило дуже швидко. Монастирі ставали центрами розповсюдження грецької, римської культур. У зв'язку з запровадженням християнства в англійську мову проникло дуже багато біблійних імен. Члени королівської сім'ї і знать починають широко їх використовувати, але нижчі прошарки суспільства все ще продовжують давати своїм дітям англосаксонські імена. Біблійні імена стають популярними лише в XV – XVI століттях. Зараз вони є найчастотнішими іменами в англійській мові: *Adam, Eva, Eve, Peter, Thomas, Sophia* та інші [9].

У кінці VIII століття на Англію почалися набіги скандинавських вікінгів. Скандинавське завоювання (VIII – XI ст.) досить відчутно змінило мовну картину світу Британії. Вікінги принесли свою культуру, мову і власні назви. Хоча деякі вчені вважають, що власні імена залишаються популярними протягом всього декількох десятиліть у рамках даної лінгвокультури [3, с. 306], імена, запозичені зі давньоскандинавської мови, збереглися в англійській мові донині. Наприклад, *Brenda* (*brandr* – меч), *Olaf* (*anu* – предок + *lufr* – нащадок).

У середині XI століття в Англію прийшли носії французької мови. Почалося нормандське завоювання, яке сприяло розповсюдженню французької лексики в англійській мові. Це завоювання принесло концентрацію іменної системи в зв'язку з тим, що система найменувань була іншою. Імена могли переходити з покоління в покоління, дітей могли називати на честь друзів або відомих людей.

Найбільш популярними запозиченими в норманів іменами були: *Conrad, Conrade* (*kuoni* – мудрий + *rat* – рада), *Robert* (*hrod, hruod* – слава + *beraht* – яскравий), *Roger* (*hrod, hruod* – слава + *ger* – спис), *William* (*willo* – воля + *helm* – шолом). При цьому французька мова іноді виступала мовою-посередником, через яку проникала лексика латинського та давньогрецького походження.

Т.А. Комова відзначає, що однією з особливостей середньовіччя в сфері антропоніміки став той

факт, що чоловічі імена почали вживатися в якості жіночих [7, с. 29]. Наприклад, *Augustin – Augustina, George – Georgina*. Тоді ж з'являється традиція скорочувати імена *William – Will, Edwine – Edda*.

У XVIII столітті з'являється дуже багато запозичень із давньогрецької та латинської мов. Ось деякі з них: *Catherina* (д. гр. *Katharos* – чиста), *Patrick* (лат. *Patricius* – патріцій).

XIX – XX століття характеризуються появою таких імен, як *Comfort, April, Hazel, Heather, Fortune, Beryl, Joy* та інших.

У XX столітті знову з'являється тенденція до скорочення імен [7, с. 30–31]. При цьому однією з особливостей власних імен XX століття є однакова скорочена форма, як для хлопчиків, так і для дівчаток. Наприклад, *Alex* (*Alexander, Alexandra*), *Freddie* (*Frederick, Frederica*).

Отже, англійська мова пройшла довгий шлях розвитку, зазнала впливу багатьох мов і діалектів. Наскільки дозволяє судити проаналізований мовний матеріал, власні імена сучасної англійської мови представлені такими мовами: давньогрецька мова (д. гр.) – 36%, латинська (лат.) – 21%, давньоєврейська (д. євр.) – 16%, давньоанглійська (д. англ.) – 9%, валійська (вал.) – 4%, французька (фр.) – 3%, гаельська (гаел.) – 2%, давньоскандинавська (д. сканд.) – 2%, кельтська (кельт.) – 2%, ірландська (ірл.) – 2%, іспанська (ісп.) – 1%, інші мови – 2%.

Одне з головних питань в теорії категоризації власного імені стосується наявності чи відсутності в нього лексичного значення. У лінгвістиці співіснують дві протилежні теорії власного імені: теорія номінації або відсутності значення [11] та теорія індивідуалізації [6]. Т. С. Олійник вважає, що власна назва не має основної денотації, але може мати побічні додаткові конотації [8].

Від вирішення питання про наявність лексичного значення у власних назвах залежить у кінцевому результаті визнання їх повнозначними лексичними одиницями чи, навпаки, виділення в розряд семантично неповноцінних слів. У нашому дослідженні власні імена розглядаються як білатеральний мовний знак, що складається з позначення і позначуваного. Ми підтримуємо концепцію максимальної значимості власних імен і вважаємо,

що всі власні назви колись мали конкретне значення, яке з плином часу могли втратити.

Якщо проаналізувати англійські імена з точки зору семантики, виявимо, що знайдеться немало слів, які включають лексеми на позначення особливостей ландшафту, природних явищ, біологічної природи людини та інших.

Так, у сучасній англійській мові є імена, які відображають:

- різні характеристики та якості людини: *Gethin* (вал. *cethin* – темний, смуглий), *Brice* (кельт. *bryce* – швидкий), *Doreen* (ірл. *doirean* – сердита), *Morgan* (вал. *mawr* – великий + *can* – яскравий, світлий), *Elva* (д. англ. *aelf* – схожа на ельфа), *Mildred* (д. англ. *milde* – м'яка + *thryth* – могутність, сила), *Kenward* (д. англ. *cene* – сміливий, відважний + *weard* – захист), *Wilbert* (д. англ. *will* – воля, бажання + *beorht* – яскравий).

- Статус: *Gilroy* (гаел. *giolla ruaidh* – служник рудого чоловіка), *Emery* (герм. *amal* – робота + *richi* – правитель), *Queenie* (д. англ. *swene* – королева).

- Військова діяльність: *Siward* (д. англ. *Sige* – перемога + *weard* – захисник), *Cadel* (кельт. *cad* – бій, битва), *Casey* (кельт. *casey* – хоробрий, доблесний), *Averill* (д. англ. *eofor* – кабан + *hild* – битва, війна).

- Назви тварин, птахів: *Hippolyta* (д. гр. *hippos* – кінь + *lyo* – розпрягати), *Wulfstan* (д. англ. *wulf* – вовк + *stan* – камінь), *Gastor* (лат. *castor* – бобер), *Darcas* (д. гр. *Dorkas* – косуля), *Merle* (фр. *merle* – чорний дрізд), *Corydon* (д. гр. *corydon* – жайворон), *Jonah* (д. гр. *Ionas* – голуб).

- Ландшафт, природні явища: *Abel* (лат. *abel* – подих вітру), *Alva* (ісп. – зоря, світанок), *Anatole* (д. гр. *anatole* – схід сонця), *Barak* (д. євр. *Baraq* – блискавка), *Estrella* (ісп. *estrella* – зоря), *Linne* (д. англ. *hlynn* – стрімкий потік).

- Рослинний світ: *Carmel(a)* (д. євр. *karmel* – виноградник), *Delphina* (д. гр. *Delphis* – живокіст), *Flora* (лат. *floris* – квітка), *Ianthe* (д. гр. *Ianthinos* – фіалка + *anthos* – квітка), *Laura* (лат. *Laurus* – лаврове дерево).

- Почуття: *Amanda* (лат. *amanda* – достойна любові), *Amy* (фр. *aimer* – любити), *Amyas* (фр. *aime* – улюблений), *Ariadne* (лат. *ari* – дуже + *andano* – подобатися), *Caryl* (вал. *caryl* – кохання),

David (д. євр. *Dawid* – коханий), *Venus* (лат. *venus, veneris* – любов).

- Міфологія: *Osbert* (д. англ. *Ossa* – бог + *beorht* – яскравий, світлий), *Osmund* (д. англ. *Ossa* – бог + *mund* – захист, захисник), *Elva* (д. англ. *aelf, elf* – ельф).

Імена сучасного походження також є вмотивованими: *Ginger, Hope, Jewel, Honey, Berry* та інші.

Як бачимо, англійські імена є семантично прозорими. Ми повністю підтримуємо точку зору О.В. Боки, яка вважає власні імена компресованими текстами, що містять кодовану когнітивну інформацію про власника імені, його статус та суспільно-історичне становище взагалі [2, с. 15]. Власні імена виконують певну комунікативну функцію: реалізують установку того, хто дає ім'я на формування певного типу особистості. Цей екстралінгвістичний фактор обумовлює специфіку мовних процесів в антропонімічній системі англійської мови.

Зауважимо, що практично всі імена мають позитивну конотацію. Негативна конотація зафіксована лише для 0,3% імен: *Almon* (д. євр. *almon* – покинутий), *Gershom* (д. євр. *gershom* – вигнанець), *Perdita* (лат. *perditos* – нещасний). Той факт, що імен із негативною конотацією так мало в англійській мові не викликає подиву, оскільки люди вірили, що ім'я може впливати на подальшу долю дитини. При наданні імені втілюється бажання бачити дитину здоровою, сильною, щасливою.

Матеріал нашого дослідження свідчить, що власні імена створюють досить своєрідні фрагменти англійської мовної картини світу. Вони, з одного боку, імплікують національну специфіку й колорит, а, з іншого, здатні досить легко переходити з однієї мови до іншої. Власні імена є важливими національно-культурними сталими величинами в процесі комунікації. Вони закріплюються не тільки в національній мові, а й у міжмовному просторі.

Узявши до уваги все вищесказане, ми можемо зробити висновок, що на власне ім'я нашаровуються соціальні, особистісні, суспільні відносини, культура, звички і т.п. Власні імена характеризуються культурним компонентом значення, оскільки вони відображають особливості національної культури, історичного розвитку, традицій народу-носія мови. Ми можемо вважати їх найбільш стійким фактом

культури. Вони мають прозору семантичну структуру і характеризуються широким етимологічним спектром.

Розроблені в результаті дослідження матеріали відкривають додаткові перспективи для подальшого дослідження власних імен, зокрема для вивчення їхнього функціонування в різних англomовних країнах у порівняльному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англійські імена [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uk.wikipedia.org> категорія Англійські імена.
2. Бока О.В. Власні імена як компресовані тексти – носії когнітивної інформації (на матеріалі казки Дж. Роулінг „Гаррі Потер і орден Фенікса” / О.В. Бока // Вісник СумДУ. Серія ”Філологія”, – 2008. – № 1. – С. 15–19.
3. Бойкова Т.А. Модные личные имена как объект языковой рефлексии / Т.А. Бойкова // Коммуникативные аспекты современной лингвистики и лингводидактики. – Волгоград : Волгоград. гос. ун-т, 2013. – С. 306–310.
4. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / І.О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
5. Значення дитячих імен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.Значення_дитячих_імен.com Англійські імена
6. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д.И. Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.
7. Комова Т.А. Введение в сопоставительную лингвокультурологию : Великобритания – Россия : курс лекций / Т.А. Комова. – М. : КРАСАНД, 2010. – 128 с.
8. Олійник Т.С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних назв в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.С. Олійник. – К., 2001. – 21 с.
9. Самые популярные имена в Англии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fio.com.ua> Семейный сайт » Архив блога Самые популярные имена в Англии.
10. Словарь английских личных имен [авт. Рыбакин А.И.]. – М. : Русский язык, 1989. – 224 с.
11. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительное языковедение. Общий курс / Ф.Ф. Фортунатов. – М. : УРСС Эдиториал, 2004. – 184 с.
12. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline./com/index.php?term>